БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеН

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 24 вторник № 227 (5631).

Өртээ 2 көп.

Чепсегленнишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш чедиишкинниг демиселдиң магадылалдары бистиң үевисте хемчээл чокка өскен. Массалыг узуткаашкынны болдурар чепсектиң тыптып келген чоруу чепсегленнишкинни дүжүрерин эң калбак массаларның ёзулуг чугула сорулгазы болдурупкан. Делегейниң ажылчын аңгызының күштери, чепсегленнишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселчилерниң күштери хөй катап өскен. Ол күштер амгы үеде делегейниң социалистиг системазының күчүзүнге даянып турар: оларны амгы үениң эң-не салдарлыг политиктиг күжү — делегейниң коммунистиг шимчээшкини баштап турар. Тайбынга ынакшылдыг он-он күрүнелер, национал хосталга дээш демисел чорудуп турар улустар, профэвилелдери, политиктиг хөй-хөй партиялар болгаш демократтыг организациялар чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында негелдени деткип турар.

Дайын болур бе азы-чок бе, чепсегленнишкинни дүжүрери болдунар бе азы чок бе деп, айтырыг мындыг байдалдарда империалистерден эвес, а улустарның боттарындан, бүгү делегейде тайбынче чүткүлдүг күштерден, оларның демиселиниң күштүүнден болгаш хемчээлинден улам хөй хамааржыр деп чүве билдингир.

(СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИНДЕН).

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге удур «Кыдат чазактың төлээлекчизиниң эвлчеглиг медеглелиң» бо чылдың сентябрь бирге Пекинге парлап үндүрген. Бо удаада чазак медеглелин делегейнин коммунистиг шимчээшкини-биле ККП-нин удуртулгазында чөрүлдээлериниң бар турары эң делгеренгей айтырыгларның талазы-биле СЭКП-ни болгаш коммунистиг өске-даа партияларны нүүлдээринге колдуунда ажыглаан деп чүве медеглелдиң утказы-биле танышканда каракка көстүп келир-дир.

Бо керээни чарганың ажыктыг кылдыр Совет чазактың, социалистиг өске-даа чурттарның чазактарының айытканы бүгү чылдактарны КУР-нуң чазаа чаа медеглелинге херек кырында хажыызында арттырып каан. Ядролуг шенелделерни хоруурунга удур болдунун демиселин бадыткаар талазы-биле чугаалаар чүве кыдат удуртукчуларда мырыпай чок болган ышкаш-тыр, ооң ужурунда чылдактар чок болганы-биле олар Совет Эвилелиниң, ооң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының адрезинге чемээни болгаш нүүлдээшкинни немеп турары ол-дур.

Ынчаарга олар тайбынга ынакшылдыг улустарның шиитпирлиг буруу шапканы, дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларының талазыбиле боттарының частырыглыг авантюрисчи политиказын база катап калбартып турар. Моон-биле кады кыдат удуртукчулар делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дутуруштунган үзел-бодалдарынга болгаш туруштарынга удур ажыы-биле демисежип үнген болгаш империадизмге удур демиселди күштелириниң орнунга, харын фронгуну акы-дунма социалистиг күрүнелерге, марксисчи-ленинчи партияларга удур угландырган.

КУР-нуң чазааның сентябрь 1-де медеглели, сөолгу үеде кыдат удуртулгазының көдүрүп үндүргени бүгү калбак пропагандисчи кампания-биле бир дөмей—ол дээрге коммунистерниң аразында эш хуузунуң чугаалажылгазы эвес, а СЭКП-ни болгаш Совет Эвилелин канчап-даа турган болза бужартадырын, коммунистиг шимчээшкинни чарыдырарын, антиимпериалисчи күштериниң чаңгыс эвин божаңнадырын бодунун сорулгазы кылдыр салган кижилериниң демисели-дир.

Боттарының идейлиг туруштарының төгенчиин медерен билгеш кыдат удуртукчулар амгы үениң принципиалдыг айтырыларының талазы-биле чугаалажылганы кончуттунар чоруктун болгаш хоозун буруудадышкынларының деннелинге чедирерин оралдажып турар-дыр. Совет чазак болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы коммунистерге төлептиг эвес ындыг түүлү кажан-даа кылбас.

Кончуттунар чорукка кончуттунар чорук-биле харылаваас бис. Сентябрь 1-де КУР-нуң чазааның медеглелинде айыткан айтырыгларның утка-шынарын көрүнче база катап эглип, бистин туружувусту тайылбырлаарын эргежок чугула дээрзин моондебиле кады санап турар бис. Бо чорук эргежок чугула болуп турар, чүге дээрге, сан талазы-биле алырга, ушку медеглелинге Совет Эвилелиниң политиказын база катап-катап каржызы-биле хажылып, бүгүдеге билдингир фактыларны мегелеп, харындаа документилерни нүүлдеп турардыр.

I.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни «мегеглээшкин», социалистиг чурттарның болгаш бүгү делегейниң улустарының эргe-ажыктарын «садыпканы» болур деп бодунун медеглелинге кыдат чазак бадыткан турар.

Ындыг янзылыг бодалдар хоозун үүл болурундан өске үү-даа болуп шыдавас. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээ, ол тайбынга ынакшылдыг бүгү улустарның эргe-ажыктарына дүгжүп турар болган ужурунда бүгү делегейге ындыг калбак деткимчени алган, кызыгаарлаттынган болзажок, ядролуг дайынның айылынга удур бүгү делегейниң улустарының калбак массаларының хөй чылларда чорудуп келген демиселиниң баштайгы боттуг чеиишкини болуп турар. Бо чедиишкин болза, кыдат удуртукчуларның бадыткап турары ышкаш, империализмниң чимзениишкиннеринге хамаарыштыр улустарның серемчиленин үүгле дөгейжитпээн эвес, харын база тайбың дээш демиселчилерге чаа күштерни берип, дүжүп бериишкинче империалистерни албадап болурунга бүзүрелди быжыглаан.

Делегейнин улустары керээниң практиктиг ужур-дузазын көрүп турар, үүгле амгы салгалдың эвес, харын база келир салгалдарның кижилериниң кадыкшылынга айыылдыг радиоактивтиг бүдүмелдер-биле (стронций—90, цезий—137 болгаш өске-даа) агаарны хораннаары керээни чарганы-биле соксап турар. Агаарга чоруткан болгаш ниити күүзүү үүс-үүс миллион тонна тротилага деннежип турар ядролуг шенелделер бистиң планетавыста радиоактивтиг чоруктун деннелин бедиткени 'чажыт эвес. Агаарга ядролуг чаа чазылдырышкыннар бүрүзү үүс-үүс мун кижилериниң кадыкшылынга болгаш амыдыралынга айыылдыг болуп турарын эртемденнер санап көргеп. Бир эвес керээ чардынмаан үүве болза, бо чылын ийикпе азы үр эвес келир үеде чаа-чаа география районнарны хаара тудар, радиоактивтиг хораннаашкынның айылын чигзиниг чок көвүдедир ядролуг шенелделерни агаарга база катап чоруда берген турар ийик дээрзин бүгү бүзүрелдии-биле чугаалап болур, — ону эткен чылларның дуржулгазы бүрүнү-биле бадыткап турар. Агаарга моон сонгааргы ядролуг шенелделер кижиге, а ол ышкаш дириг амытаннарга болгаш үнүштерге радиоактивтиг чоруктун таарымча чок салдарын күштелдирер ийик.

Шенелделерни хоруур дугайында керээни чарганы тайбының болгаш улустарның эргe-ажыктарының херээнге өске-даа талалар-биле ажыктыг түүлү база шуут берип турар. Ону бүгү чурттар сагаанда бо керээ ядролуг чепсегленнишкинин эндере бүдүрерин моон сонгаар күштелдиреринге билдингир хире-чергези-биле моондактаар апаар.

Ынчалзажок керээнин эки үреттүннелдиг ужур-дузазы үүгле ында эвес. Үш черге ядролуг шенелделерни хоруур дугайын дугуржуру бир талазында Совет Эвилелинге, өске талазында АКШ-ка болгаш Англияга чедип алдына берген ол факт янзыбүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң аразында бүзүрежир чоруктуг быжыглаарында, а ындыг болганда делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар талазы-биле чаа базымнарга баштайгы белеткелдерни тургузуп турар. Ядролуг чепсектиг шенелделерни хоруур дугайында керээ —кижилерге эки, ажыктыг херек болуп турары үстүнде чугаалаанындан иле-дир.

Бүгү ядролуг шенелделерни, ооң иштинде чер аданга шенелделерни хоруур дугайын дугуржуру ам чедип алдына берген үүве болза улам дээре болбайнаан. Ядролуг чепсектиг бүрүн хорууру болгаш узуткаары чедип алдына берген турган болза улам дээре болур ийик. Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин бөгүн-не боттандыра берген болза кижи төрелгетенге мырынай эки болган турар ийик. Чогум-на харын Совет чазак 1960 чылда КНО-нун Кол Ассамблеязының XV сессиязына ындыг саналды киирген болгай. Ол дээш социалистиг чурттар, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштер база демисежип турар. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээ ол чугула демиселде звеноларның мырыпай-ла бирээзи болуп турар.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээни чарган чорук социалистиг дем каттыштырылгазының камгаланыр аргазын кошкадырыңче аппар чыдар дээр кылдыр херектиг ужурун көргүзерин кыдат удуртукчуларның оралдажышкыннары мырыгай барымдаа чок. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээ ооң бүгү киржикчилериниңе чаңгыс аай хүлээлгелерни онаап турар болгай: бо документиге ат салган күрүнелериниң чаңгызы-даа шериг талазы-биле кандыг-бир артык түүлдерни албайн турар. Кыдат удуртукчулар оралдажып турзажок, олар ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулга Американың Каттышкан Штаттарына чаңгыс тала-биле кандыгла бир артык түүлдерни берген турар дээр үүвезин бадыткап көргүзер шаа чок болуп турарлар. Сөолгу медеглелинге, чижээлээрге, олар АКШ чер аданга шенелделер талазы-биле артык түүлдерлиг; хамык-ла ужур шак-ла ында болуп турар дээр чергелиг үүвени бадыткаарын оралдажып турарлар. Чогум-на харын кыдат күрүнениң удуртукчуларының чылдактарының бүрүн дуза чогун ол база көргүзүп турар, үүге дээрге, херектиң ужуру шынында мырыпай өске түүлде болуп турар.

Совет Эвилелиниң империалистерни агрессиядан тыттылдырып турар ядролуг күүзүүнүң үндезини болза, ядролуг чепсектиң чер иштинин частыышкыннары-биле сайзырангайжыдып турар хевирлери эвес, а харын Совет Эвилелиниң талазында артык күштүг болуп турар ядролуг чепсектер болур-дур, ол дээрге чажыт эвес, ону америк хөй-хөй ажылдакчылар хүлээп көөр ужурга таварыжып турар болгай. Ол дээрге бир түүлүнде. А ийи түүлүнде, бир эвес бистин чурттүн айыыл чок чоруун хандырарынга, социалистиг бүгү күрүнелериниң айыыл чок чоруунга эргежок чугула болу берзе, чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын ат салдынган керээ Совет Эвилелинге моондактаайн турар. Ынчаарга бир эвес ол керээни чарганыдан кым уттурупканыл, а кым удуп алганыл дээр дугайында чугаалаар чүве болза, маңаа шуут сөглеп болур: агрессияның болгаш дайынның күштери уттурупкан, тайбының болгаш дептилгекиң херээ удуп алган, бүгү кижи төрелгетен удуп алган.

Шенелделер чорударын хорутдаар дугайында керээни эң-не янзы-бүрү күштер деткип турар. 90 ажыг күрүнелер шагда-ла керээге атты салган. Тайбының эрге-ажыы-биле шуут дүүшпес болуп турар ядролуг чепсегленнишкинниң планын чагырыкчы бөлүктери боттандырып турар Франциядан аңгыда, социалистиг чурттар-биле кады делегейниң бүгү эң улуг күрүнелери ат салган күрүнелериниң аразында кирип турар. Азияның, Африканың, Латин Американың боттарының национал хосталгазын чедип алган күрүнелериниң улуг хөй нуруузу ол керээниң киржикчилери болу берген. Делегейниң демократтыг организациялары, профэвилелдери, политиктиг партиялар, хөй-ниитиниң хөй саныг депшиделлиг организациялары керээни ажыктыг кылдыр үнелээннер. Керээни деткип турар дугайында чаа-чаа медээлер делегейниң бүгү-де диптеринден үүн бүрүде кээп турар.

Керээге мөзүзүнден хөңну чок болуп турарларны безин политика талазы-биле чааскаапзырай бээринден коргар чорук анаа каттыжарынче албадапкан. Керээни бакка суггар дээн боттарының оралдажыышкыннарынга кыдат удуртукчулар ол фактыдан безин халбактанырын оралдажып турарлар-дыр. Ынчаарга керээге, чижээлээргe, Барынын Германиянын чазаа азы франкисчи Испанияның чазаа ат салыпканындан тайбының керээ когаралга таварышкан деп 5е ынчаш? Тайбының керээн аажок көөр хөңну чок ол чазактар безин керээге ат салырындан ойталап дитикпээн чорук болза улус массаларга ол керээниң улуг хандыкшылдыг болуп турарын көргүзүп турар-дыр, капиталистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктери ону барымдаалаар ужурга таваржып турарлар.

Керээни чарганының соонда бүгү диптерде калбарган санал алышкыннары болза кыдат удуртукчулар ядролуг шенелделерни хоругдаарынга удур демисежин үнгеш, мораль база политика талазы-биле улуг аштырышкынга таварышкан дээрзин көргүскен.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээге хамаарыштыр кыдат чазактың өөдежок туружун улустар детквээн дээрзин Азияның болгаш Африканың улустарының эпсеткил каттыштырылгазының организациязының күүскомунун чоокта чаз Никозиягa болган сессиязы бүзүрелдии-биле көргүскен. Москва Керээнин чүүлүг деп көрүп турар резолюцияны хүлээп алырындан ойталаарынче ол сессияның киржикчилерин албадаарын кыдат төлээлер чеже-даа оралдашса, олар чедиишкинни чедипап шылаваан. Долузу-биле чааскаанзырай бербее болгаш «арын-нүүрүн ышкынмас» төлээде, кыдат төлээлекчилер янзы-бүрү арга-биле кажарлаар, былдаар ужурга таварышканнар. Москва керээзин деткиир дугайында чугаалап турар резолюцияга олар улур бадылаар деп шиитпирлевезе-даа, чажыды-биле ол керээге удур чөңгээ-өнчүктерни кылын турганнар, ынчаарга Никозиядан чоруурунун мурнуу чарында ол айтырыг талазы-биле тускай медеглелди олар кылган. Боттарын Азияның болгаш Африканың улустарының санал-оналының карачаңгыс илередикчизи кылдыр көргүзерин оралдажып турар кижилерге ол багай байдал-дыр.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининче көрүнген болуп, ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээни оларның буруу шаап турары коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва чөвүлел хуралдарының документилеринге барымдаалаттынган дээр кыдат удуртукчуларның оралдажышкыннары бүрүнү-биле барымдаа чок. КУР-нуң чазааның туружу дээрге коммунистиг шимчээшкинниң ол айтырыглар талазыбиле ниити, коллективтиг ажылдап кылган шугумундан долузу-биле ойталааны ол дээрзинге чиик бүзүрепболур. Коммунистиг партияларның 1957 чылда Москвага болган чөвүлел хуралынга Декларация-биле чергелештир Тайбының Манифези хүлээп алдынган болгаш чаагай күзелдиг бүгү кижилеринге «атомнуг база водородтуг чепсектерни бүдүрер болгаш ажыглаар чорукту хоругдаарын, ынчаарга баштайгы базым ыылдыр — ол чепсектиң шенелделерин соксадырын» негээринче байырлалдыг кыйгырыг ында база бар болуп турары билдингир болгай. Ол документиде Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң баштыңы эш Мао Цзэ-дуннуң азы база салдынган.

Атомнуг чепсектин шенелделерин хоругдаарының айтырының канчаар көрүп турарын өскертириңче болгаш ол негелдени амыдыралга боттандырар дээш демисежириниң сорулгазын хүннүн айтырыындан казып кааптарынче сөолгу үениң болуушкыннары делегейниң коммунистиг шимчээшкинин албадапкан чүве бе азы? Чок, ындыг эвес—ол сорулга ам-даа улустарның мурнунда бүгү-де чидии-биле туруп турар дээрзин амыдырал бадыткаан, ынчангаш ол чорук коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1960 чылда болган ийити бүгү делегей чөвүлел хуралының шиитпирлериниде боду илерээн.

81 партияларның төлээлекчилериниң хүлээп алганы Медеглелде бижээни болза: «Совет Эвилелиниң саналдап үндүргени чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң программазын боттандырар чорук кижи төрелгетенниң салым-чолунга төөгүлүг ужур-дузалыг болур ийик деп чөвүлел хурал санап тур. Ол программаны боттандырарын чедип алыры—чурттарның аразында дайыннарны чорударының аргазын шуут бодун узуткаары ол болур. Ону боттандырары чиик херек эвес. Аная империалистер чүткүлдүү-биле удурланыр апаар. Моон ужурунда ол программаны амыдыралга боттандырары дээш, империализмниң агрессчи күштеринге удур идепкейлиг болгаш шиитпирлиг демисел негеттинер. Боттуг түүнелдни — ядролуг чепсектиң шенелделерин болгаш ону бүдүрерин хоругдаарын, шериг бөлүглелдерин болгаш өске чурттарның девискээрлеринде шериг базаларын узуткаарын, чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти черле элээн кызырып, ооң-биле-ле чепсегленнишкинни бүгү-ниити дүжүрериниче орукту ажыдарын чедипап турган, империализмниң агрессчи күштеринге удур ол демиселди улам-на калбарып турар байдал-биле чорудар херек».

Ол документиде Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң ады база бар.

Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң оруунга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруурун бирги чергенин болгаш эргежок чугула базым кылдыр көрбүшаан, ККП-нин удуртулгазы акыдунма бүгү-ле партиялар-биле кады ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаары дээш мурнуудан бээр-ле туржуп турган дээрзи оортан көстүп турар-дыр.

Ооң бээр үш чылдар эткен, ядролуг чепсектиң шенелделеринге удур улустарның демисели улам-на күштелип калбарган. Ынчангаш ам, ол чедиишкинниг дооступ, баштайгы базым кылдынган болгаш шенелделерни соксадыр дугайында Керээге ат салдынганда, кыдат удуртукчулар 180 градус эргилгеш, ону «мегечи чорук», «өскерликчи чорук», «империалистерниң сүлчээлежиишкини» деп чарлап турарлар. Мында логика черле кайдал?—деп, айтырыг туруп кээр-дир. Акы-дунмалышкы партияларның хүлээп алганы шиитпирлериниде кыдат удуртукчуларның бүрүнү-биле ойталааны, ниитизи-биле чөпшээрешкен туруштардан болгаш хүлээлгелерден оларның бүрүнү-биле чайлааны моон шуут көстүп турары билдинмес эвес мышкажыл.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээ талазы-биле кыдат удуртукчулар ам-даа мун-даа болгаш чаңгыс-даа медеглели парлап болурлар, ынчала-даа боттарының мегечи кара сагыштыг болгаш арын чагган чүүлдерин олар коммунистерниң караандан, бүгү кижи төрелгетенниң караандан чажырып, агарттының шыдавастар.

Ниитиледдиң амыдыралындан дайыннарны узуткаарының дугайында кижи төрелгетеннин чүс-чүс чылдардагы күзел-бодалын марксистер-ленинчилер: делегейни боо-чепсек чок болдурар, делегейге дайынны чок болдурар деп дозуйга илереткеннер. Коммунистер боттарының тугун долгандыр бүгү делегейде эң калбак массаларны каттыштырбышаан, ол чаагай эчис сорулга дээш чайгылыш чокка демисежип турарлар. Ол демисел болза кыдат удуртукчуларның бадыктап турары ышкаш, ангы туруштарындан чайлааны ол эвес, харын-даа пролетариаттың болгаш бүгү ажылчы чоннарның ангы талазыбиле эрге-ажыктарынга, улустарның социал болгаш национал хосталгазының сорулгаларынга долузу-биле дүжүп турар. Ындыг демисел болза антиимпериалистиг күштерниң туруштарын быжыглап турар, империализмни кошкадып турар.

Империализм болза боо-чепсекке даянып алган, бодунун тергиидээшкинин камгалап турар. Чепсегленнишкинни дүжүрерин чедип алыры дээрге-ле—империалистиг агрессияның күштеринге согугну таварыштырары ол болур. Чепсегленнишкинни дүжүрери дээш, боо-чепсек чок делегей дээш демисел болза империализмге удур, оларның чорудун турар агрессчи политиказынга удур демиселдиң эң чугула угланыышкыннарының үүгле бирээзи болурун билип алыры берге эвес.

Кыдат удуртукчулар ону билбейн турар хевирлиг болуп турар. Олар чепсегленнишкинни дүжүрери дээш демиселди кара-өжегээр пацифизм кылдыр көргүзүп, ооң-биле ук демиселдиң аңгы талазы-биле утка-шынарынап октап, чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыгларын шиитпирлээринге хамыктын мурнунда ажылчы чоннарның эң калбак массалары сонуургалдыг болурунун фактызын тооп көрбейин турарлар.

Ажыы-биле чугаалаар чүве болза, кыдат теоретиктернин бадыткаашкыннары оларны дедир үнер эжин чок ындыг илбилиг тырыккыже саңдорт оруктап киир тырттып аппар чыдар. Оларның логиказы-биле алырга, үүгле империализмни узуткаан соонда ам дайыннарны узуткап болгаш чепсегленнишкинни дүжүрерин чедип ап болур ышкажыл. Ооң-биле кады империализмни узуткаар төлээде, ажылчын аңгыга болгаш бүгү улус массаларга ооң милитаристиг үндезинин сандарадырының эргежок чугулазы-биле ол дорт холбаалыг болуп турар. Ынчала-даа кыдат удуртукчулар чогум-на ындыг демиселли пацифизм дээш улуг тура-биле адавышаан, ону ушку чергенин кылдыр көрүп турарлар. Ындыг буруулуг туруштун үнүп турар дээр болза империализмге удур демиселдиң амгы үе-чадада ажыттынын келген боттуг оруктарын кыдат удуртукчуларның көөр мергежили азы күзели чогунда. Делегей социализминиң күжүнге, ажылчын аңгынын, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң күжүнге идегевес чорук, демиселге бергелерден коргар чорук империализмни дүрген-не узуткаарының эргежок чугулазының дугайында оларның шуугаалының революсчу-ураалашкынының артында чажыртынып чыдар.

Даштыкы политиканың эң чугузы айтырыгларының талазы-биле, ооң-биле кады чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырының шиитпирлеп болдурунун дугайында айтырыг талазыбиле дүжүп бериишкинге кыдат удуртукчуларны ындыг янзылыг туруштарның чедирип турарынга ынчангаш чиктигзинер артажок-дыр.

Бистиң үевисте чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыгларын шиитпирээри — боттуг болгаш чедип алдының болур сорулга деп делегейниң коммунистиг шимчээшкинин санап турар. Капитализм бүгү чер бөмбүрээзинин кырында тергиидеп турган үеде-ле эртемниг коммунистиг үндезилекчилери чепсегленнишкинни дүжүрериниң чедип ап болур арганы баш удур билип турганнар. Чижээ, Ф. Энгельс 1893 чылда эткен үүс чылдың сөолгу дөртку кезээнде Европага байдалды тайылбырлааш, чепсегленнишкинни эндере бүдүрериниче харамдыгышкынныд дугайында, дайынга белен-не болур дээш улуг күрүнелер бүрүзүнүң өскелерин четкеш эртериниче ыйыдышкынының дугайында бижээн. «Делегейниң амдыгаа чедир көрбээни хоозуралдыг дайынган ангыда ол мущгашталышкындан үнер өске чер чок чүве бе?—деп, ол айтырган. Ынчангаш ол: «Чепсегленнишкинни дүжүрери, а ооң-биле кады тайбының магадылалы болдунар деп бадыткаар мен...» деп харылаан.

Ф. Энгельс ындыг түүнелди үүг үвете үндезилеп алганы? Хамыктын мурнунда «хөй солдаттарны бээр болгаш үндүүг-дадыырларның кол кезиин төлээр хүлээлге чүмү-биле онаажып турар бүгү чурттарда чурттакчыларның калбак кезектери чепсегленнишкинни дүжүрериниче кыйгырып турарынга». (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс, чог., 22 т. 387 арын).

Чепсегленнишкинни дүжүрери болза калбак улус массаларының эргежыктарынга шуут дорту-биле хамааржыр айтырыг болгаш ооң соондарый ханы политиктиг, а ындыг болганда ангы талазы-биле айтырыг болур деп Энгельстин санап турганы үстүнде чугаалаан үүлден көстүр-дүр. Ынчангаш бо бүгү дээрге боттарын эң-не шынчы марксистер кылдыр көргүзериниге ынак кыдат «теоретиктернин» чепсегленнишкинни дүжүрериниң дугайында шуугап турар үүлдериниге шуут дөмейлешпес болуп турар.

Чепсегленнишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш чедиишкиннинг демиселдиң магадылалдары бистиң үевисте хемчээл чокка өскен. Массалыг узуткаашкынны болдурар чепсектиң тыптып келген чоруу чепсегленнишкинни дүжүрерин эң калбак массаларның ёзулуг чугула сорулгазы болдурупкан. Делегейниң ажылчын аңгызының күштери, чепсегленнишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселчилерниң күштери хөй катап өскен. Ол күштер амгы үеде делегейниң социалистиг системазының күчүзүнге даянып турар: оларны амгы үениң эң-не салдарлыг политиктиг күжү — делегейниң коммунистиг шимчээшкини баштап турар. Тайбынга ынакшылдыг он-он күрүнелер, национал хосталга дээш демисел чорудуп турар улустар, профэвилелдери, политиктиг хөй-хөй партиялар болгаш демократтыг организациялар чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында негелдени деткип турар.

Дайын болур бе азы чок бе, чепсегленнишкинни дүжүрери болдунар бе азы чок бе деп, айтырыг мындыг байдалдарда империалистерден эвес, а улустарның боттарындан, бүгү делегейде тайбынче чүткүлдүг күштерден, оларның демиселиниң күштүүнден болгаш хемчээлинден улам хөй хамааржыр деп чүве билдингир.

Империализм бар болуп турар үеде ол бодунун агрессчи үндезинин, бодунун чөрүлдээлерин камгалаар, дайын-биле айыылдыг деп чүве чаг чок истина болур. Кыдат удуртукчулар аная үндезилээш, дайын чайлаш чок болур деп бадыткап турарлар. Коммунистер болза ындыг фаталистиг турушче кирбестер. Делегейниң чаа дайылынга удур, чепсегленнишкинни дүжүрери дээш демисел—белен эвес херек деп билир бис. Ынчала-даа бистер ол төөгүлүг сорулганы шиитпирлээринин аргазын толаргайы-биле көрүп, чепсегленнишкинни эндере бүдүрериниге удур, делегейниң чаа дайынын баш удур болдурбас дээш демиселче улустарны мобилизастаар дээш бүгү чугула чүүлдерни кылып келген болгаш кылып турар-даа бис.

Сөолгу үеде КУР-нун удуртукчулары чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыгларын политика талазы-биле төлеп чок сорулгага ажыглаарын оралдажып турарын көрбейн барып болбас.

Кыдат удуртукчулар акы-дунма өске партиялар-биле кады чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында совет саналдарга деткимчени илереткен. 1960 чылдың Москва Чөвүлел хуралының Медеглелинге ат салган болгай. Ынчалзажок ооң соонда олар чепсегленнишкинни дүжүрерин хоозун үүл кылдыр чарлап, ол саналдарга удур кампанияны калбарткан болгаш ону каш чыллар дургузунда чорудуп келген. 1963 чылдың июль 31-де КУР-нун чазаа ядролуг чепсекти болгаш ону угланган черинче чедирер херекселдерни бүрүн хоругдаарының болгаш узуткаарының программазын дыңналдыр, байырлыг байдал-биле чарлаан. Ол программаны херек кырында шаанда депшидип үндүрүп турган совет саналдардан ап алган болгаш, ону делегейниң хөй-ниитизи кайгаашкын-биле көрген, ол саналдарны Пекинге чоокта чаа-ла «хоозун үүл» кылдыр адап турган болгай.

КУР-нун чазаа ол программаны ам кандыг сорулгалар-биле көдүрүп келгенил? деп айтырыг чаагар туруп келир-дир. Кыдат удуртукчулар ындыг кажарлаашкынны ядролуг чепсекти хоругдаар болгаш узуткаар дугайында негелдени шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге удурланыштыр тургузарын кордааш кылганын шөөру берге эвес. Ынчала-даа ол кажарлаашкын буурап дүшкен, үүге дээрге ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыры ону бүрүнү-биле хоругдаарының болгаш узуткаарының сорулгазынга удурланышкак болуп турар эвес, харын идиг болуп турар деп чүвени политикага кажараваан кижи безин билип каар.

Ынчаарга сентябрь 1-де бодунун чаа медеглелинге КУР-нын чазаа туружун херек кырында база катап өскертип турар-дыр. Совет саналдардан дүжүрүп алганы, ядролуг чепсекти дүжүрер деп байырлалдыы-биле чарлаан программазын хажыызынга арттырып каан, «хоранныг газтарны хоругдааны-биле бир дөмей», херектин ужурун үүгле ядролуг чепсекти ажыглаарын хоругдаарынче угландырып турар. Ооң-биле кыдат чазак ядролуг чепсекти бүдүрерин соксадыр, ооң курламырларын болгаш ону чедирер херекселдерни узуткаар деп бодунун мурнундагы негелдезин өскертип турар-дыр.

Ядролуг чепсекти ажыглаарын хоругдаар, дугайында айтырыгны тургусканы база чаа үүл эвес-тир. Ол саналды Совет Эвилели, өске хөй-хөй күрүнелер шагда-ла идип үндүрген болгаш камгалап турар. Ийи чыл мурнунда-ла социализм чурттарының, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың күрүнелериниң ниити кужениишкиннериби-ле ядролуг чепсекти ажыглаарын хоруур дугайында делегей дугуржулганын чарарының эргежок чугулазының дугайында шиитпирни КНО-нун Кол Ассамблеязына хүлээп алган болгай. Ындыг дугуржулганы чарары чугаажок ажыктыг херек болур ийик. Ынчалзажок ындыг дугуржулганы чедип алырының сорулгазын шенелделерни хоругдаар дугайында чарган Керээни удур тургузуп болбас, ол ышкаш ол — база кезик чамдык хемчегни—чепсегленнишкинни дүжүрер дээш бүгү демисел-биле холуп болбас.

Чепсегленнишкинни дүжүрериниң кандыг-даа программазы кыдат удуртукчуларда чогу-ла тодаргай-дыр, ол улуг эчис сорулга дээш демиселди олар чорутпайн турар болгаш чорударын күзевейн турарлар, ынчаарга олар чамдыкта чепсегленнишкинни дүжүрер дугайын чугаалап үнүп кээрде үүгле боттарының ёзулуг бодалдарын чажырар дээш кылып чуурлар.

II.

Совет Эвилели, ядролуг чепсектин шенелделерин хоруур дугайында Керээни «шынзытпышаан». (ол Керээ шынзыктырышкынны хереглеп турар янзылыг кыллыр!) Кыдаттын адрезинге кандыг-бир «нүүлдүг бодалдарны» кылган деп, кыдат чазактын медеглелинде чугаалап турар. Чугаа чүнүн дугайында болуп турарыл? Август 21-де бистиң Медеглелиивисте ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге удур кыдат удуртукчуларның канчап-даа турган боду атомнуг бомбалыг болуп алыр деп күзелин илереткеш, кылган ёзулуг бадыткалдарын чажырган дугайында болуп турар янзылыг ышкажыл. Кыдат удуртукчулар ол түннел-биле чөпшээрешпейн турарлар. Сентябрь 1-де медеглелинге олар, биске каржы кылдыр харылаар дээш, ол түннелди «каттырынчыг» деп адап турарлар, мындыг моральдыг кыдат тоолду айтып турарлар: «Кижи бүрүзү боду идеалдарлыг, ылчангаш аажок улуг мзадырларның чүнү канчап турарын безерек кижилериниң үлегери-биле хемчээвес».

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге удур тулчуушкунче үнүштерде Пекиннин «улуг кижилерин» хеделдиришкен чылдактарны база катап көөр апаар-дыр. Аная холбаштыр оларның чаа медеглелинде чүнү чугаалап турарыл? Шынында ол медеглел бистиң кылган түүнелиивисти бадыткап турар болгаш шенелделерни хоругдаар дугайында Керээни КУР-нун чазааның туружун дугайтыр социалистиг өске чурттар боттары бодалдарлыг болур эргелиг. Ындыг туруштуң бүгү делегейге уржуктары бүгү-ле социалистиг чурттарга шуут хамааржыр-ла болгай.

Атомнуг бомбалыг турар чорукту кайы-даа хире шүүдел-биле, канчап-даа турган, чедип алыр дээр чүткүл КУР-нун баштыңнарының даштыкы политиказының алыс сорулгаларын дугайтыр улуг чигинишкиннерни болдурбайн барып шыдавас. Ол чүткүл Кыдаттың болгаш бүгү социалистиг лагерьниң камгалалының эрге-ажыктарынга эргежок чугула деп чүүлду бадыткан көргүзүптер харык оларда чок болгай. ССРЭ-ниң ядролуг күүзүү социализм чурттарының революстуг чаалап алышкыннарынче хол дээш халдагы дег кандыг-даа күрүнени азы эвилелдешкен күрүнелерни оран кырындан арылдыр шааптарынга четчир деп чүве эки билдингир. Бо лугайында хоозун болал империалистерде безин чок.

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Уланчызы).

Шак ындыг байдалдар турда социалистиг лагерьниң камгалалынга атомнуг кыдат бомбалар база херек бе ынчаш? Чок болбайн канчаар. Ындыг-ла үр болбаанда кыдат удуртукчулар бир тээ ядролуг чепсекти бүдүреринге Совет Эвилели улуг чедиишкиннерни чедип алган төлээде, Кыдатка «ындыг чепсектиң өртеңүнези кончуг аар болганда ол чепсектиң бүдүрулгезин тургузуп турганының херээ чок» боор деп боттары хүлээп көрүп турганнар. Ону 1958 чылдың сентябрьда, өске кымдаа эвес, харын Мао Цзэ-дун болу чугаалаан болгай. Оон бээр үүү өслерли бергенил ынчаш? Совет Эвилелиниң ракета-ядролуг күчүзү ооң соонда кошкай берген деп бе? Харын сыр дедир, ол талазы-биле бистиң чүртүвүстүң кайгамчык улуг чедиишкиннери бүүү делегейге билдингир. Бир эвес чүве өскерилген дээр болаа, ол дээрге КҮР чазааның политиказы, Совет Эвилелинге, бүүү социалистиг дем-катыжылгазынга ооң хамааржылгазы-дыр.

Ядролуг чепсектиң нептерээр чоруу—тайбының эрге-ажыктарынга дүүшпес дээрзиниң дугайында эвээш эвес үүүдер сөөлгү үе дургузунда чугаалаттынган болгай. Ядролуг чепсээ бар социалистиг чүрттарның санының көвүдээри империализмниң лагеринге төнмес-батпас шуугаазынны өскүдер, ядролуг дайынның айыыл кыжаныын үүс катап улгаттырган, атомнуг хамчык бүүү чер бөмбүрээнге калбарып нептерээр ийик. Медеглелдиг авторлары болза, Совет Эвилели бир эвес күзеде, бир холу-биле ядролуг чепсекти Кыдатче сунуп тура, өске холу-биле ядролуг чепсекти АКШ-тың Барыын Германияга бээринге удур демисел чорудуп болур ийик дээрзин алдээрти чугаалап турар-дыр. Ынчанмыже ындыг айтыышкыннарның чыды багай эвес үүе бе мооңар.

Шынап-ла, бир эвес Совет Эвилели, бир талазында, бодунуң эвилелчилерин атомнуг бомбалар-биле чепсегленп турун бээр, а өске талазында, АКШ-тың шак ындыг хөделиишкиннеринге удур үгүүлгаларны төө каап туруптар болза, үүү болгай эртик? Оон үржуктары кандыг болур деп ынчаш? Эң-не хөөн карачыг болур. Бир эвес АКШ-тың империалистери мынчага чедир-ле Барыын Германияны, Японияны болгаш бодунуң өскедаа эвилелчилерин атом-биле чепсегдээринче кирбээнин ап көөр болза, ол чорук хамыктың мурнунда социалистиг чүрттарның туруштарынга, бодунуң чүртүнда болгаш өске чүрттарда хөй-ниитиниң чангыс эп-сеткилдиг негелдезинге чөрүштүр баарынга ооң диттикпээнинин чылдагаанындан болган-дыр. А бир эвес бистер Пекиндеп боюн турар каракызыл сүмелээшкиннерни эдерер болзувусса, үүү болу бээрил ынчаш? АКШ-тың болгаш өске-даа империалистиг чүрттарның агрессчи бөлүктери ядролуг эндере чепсегленишкинни күштелдирер, олче бүүү-ле чаа-чаа чүрттарны киириштирер төлээде, ол чорукту доп-дораан-на ажыглаар ийик. Капитализм чүрттарында ядролуг эндере чепсегленишкинге массаларның удурланыышкынын ол чорук үүгле бергедеп болур. Болуушкуннарның шак ынчаар калбарарын бистер тайбының херээнге кедергей айыылдыг деп санап турар бис.

Кыдат чазак болза Кыдатка ядролуг чепсек тыптып келирге Барыын Германияның, Японияның болгаш өске-даа империалистиг чүрттарның атомнуг чепсегленишкини тулгажын дүүжү бээр үүе кылдыр бодап турар. Ынчалза-даа, бир эвес дайынның үнер дөзү империализм деп үүвени хүлээп көөр болза, атомнуг чепсекти империалистиг хөй санныг күрүнелер алган тудум-на, дайынның айыыл кыжаныы база улам улуг болур деп үүвени база-ла хүлээп көөр херек. Чижээлээрге, Барыын Германияның чагырыкчылары үүгле америк империализм-биле эвилелчилер бооп турар эвес, харын база ГДР-ге, а ол ышкаш Польшага, Чехословакияга болгаш Совет Эвилелинге хамаарыштыр өнзагай агрессчи планнарлыг, кызыгаарларны эде көөрүн чедип алыр дээш оралдажып турарлар. Адаанзырак бодалдарын япон реакция база өскүдүп турар.

Барыын Германияның болгаш өскедаа чүрттарның агрессчи бөлүктери боттары ядролуг чепсектиг болур дээш үүге оралдажып турарыл деп үүвени тайылбырлаптары берге эвес —ындыг чепсек оларга эжелекчи, агрессчи даштыкы политиканы чорударынга херек. Ынчаарга боттарын марксистер деп адап чоруур кижилер боттарының политиказы-биле өжээн негекчилеринге болгаш өскедаа реакционерлерге оларның кара бодалдарын боттандырарда канчап дузалажып болур үвел дээрзин билип ап хоржок-тур. Өжээн негекчилеринге ядролуг чепсек тып алыр арганы бээри дээрге дарылыг доскаарлар кырында самнап чоруп турар тенек аарыг кижилерниң холунга оттуг кезек тутсуру-биле дөмей болгай.

Тайбының эрге-ажыктарын камгалаар төлээде, ядролуг чепсектиг күрүнелерниң санын көвүдериндеп дадагалаар, ядролуг чепсекти хоруруу дээш, бүүү узуткаары дээш демисел чорудар херек деп үүвени угаан-сарыылдыг бодаллар сүмелеп турар-дыр.

Ынчанмыже угаан-сарыыл—кыдат удуртукчуларның ыракта-ла күштүг талазы эвес бооп турары хомуданыг-дыр. Ынчанмаан болза, олар боттарының чүртүнүп оода-ла экономиктиг хөгжүдезинин эрге-ажыктарын барымдаалаан турар болгаш бүүү социалистиг лагерьниң камгаланырынга херектиг ядролуг чепсекти бүдүреринин чиик эвес сорулгазын бодунга Совет Эвилелинин алганы дээш аңаа өөрүп четтирген турар ийик. Кыдатта эмге-харажок артыкшылыг акша-хөрөңги чок деп үүве өкизи-биле билдингир. Ынчаарга ядролуг чепсекти бүдүреринге канчаар-даа аажок хөй акша-хөрөңги негеттинер апаар.

Бо бүүүнүң дугайын бистер кыдат удуртукчуларга ак-сеткилдиивис-биле, ажыр-чажыт чокка чугаалап бергеи бис. Ынчанмыже медеглелдиң авторлары бо-даа талазы-биле бисти чемелээрин орадлашканнар. Кыдат улустуң национал сагыш-сеткилин доюлдурарын күзээш, олар херектиг ужуруун Кыдаттың ядыы болгаш хождангай чоруунга Совет Эвилелиниң хыы ханып турар үүве кылдыр көргүзүп турарлар. Ынчаарга өөзүн олар хаанныг Россияның үүс-үүс чылга чыдып калган чоруун ажып эртпишаан, аажок улуг караажа-качыгдалдарга боду таваржып чораан совет улусту дугайтыр чугаалап турар ышкажыл. Бис бодувустуң чүртүвүсту ядыы деп санавас бис, ынчанмыже бисте ам-даа бар бооп турар болгаш бистиң ажыы-биле чугаалап турарывыс материалдыг берүелерни узуткан алыр дээш бистер-даа дыка хөй үүлүү кылыр апаар бис.

Өске улустарның, улуг кыдат улустуң таваржып турар бергелерин бистиң партиявыс, Совет чазак долу билиишкин-биле болгаш кээргелдиг сеткили-биле көрүп турар. Ол бергелериң үндезин чылдагааны болза Кыдаттың эрткен-аар үезин, империалистиг эжелелдин, хөй чылдыг дайыннарның, феодал-бюрократтыг чагырыкчыларның кара турада аажылалдарының арттыын каан үржуктүннелдери болур деп үүвени билип турар бис.

Кыдат улустуң маадырлыг күш-ажылының түүнелинде Кыдаттың хевир шинчизи өскерлип, чаа-чаа заводтар болгаш фабрикалар тыптып, суттарылга дерилгелери туттунуп, кадаа ажыл-агый социалистиг эгелерге эде чаарттынып турда совет кижилер сеткилиниң алызындан өөрүп турган. Бо дугайын эш Н. С. Хрущев 1956 чылдың ноябрь 29-та мынчаар чугаалаан: «Совет улус кыдат улустуң тиилелгелеринге, Кыдаттың акы-дуңма алдарлыг Коммунистиг партиязының тиилелгелеринге амырап магадап турар, ол партияның удуртулгазы-биле кыдат улус социализм тургузуушкунун чедиишкиниг чорудуп турар болгай».

Совет кижилер акы-дуңма Кыдаттың чедиишкиннеринге үүгле амырап өөрүп олурбаан, харын база олар эрткен шагның аар-берге үржуктарын дүрген-не ажыл эртер, экономиканы чедиишкиниг хөгжүдер, үлетпүрүн чаа адырларын тургузар, техниктиг революцияны боттандырар, национал кадрларны белеткээр ядыы болгаш түренги чорукту узуткаар дугайында кыдат улуска дузалажып-даа турганнар. Бистер бо дугайын сактып чугаалай бээривиске кыдат удуртукчулар, чүге-ле ындыг үүве ийик, хөөнү чок бооп турарлар. Ынчаарга бистер бистиң дузаламчыыстын дугайын мактанып дээш эвес, харын совет кижилер акы-дуңма кыдат улустуң мурнунга боттарының интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турар дээр дугайын улустар билип алзын дээш чугаалап турар болгай бис. КҮР-нуң удуртукчулары Совет Эвилели-биле экономиктиг кады ажылдажылгадан хая көрүп бергени бистиң бруруувус эвес болгаш Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг дузаламчызын кыдат улустуң ажыглаар арга-зын шак ынчаар чок болдурган.

Кыдат улустуң эрге-ажыктары-биле чогум-на чоок болганывыстың ужурунда, бистер болза КҮР-нуң удуртукчулары «үш кызыл туктарның» угланыышкынын чарлап үндүргеш, «улуг шураашкыны» чарлааш, улусчу коммуналарны организастаан эгелээни-биле 1958 чылда Кыдаттың экономиказынын хөгжүдезинге илереп келген эргилиишкинге хомудаан бис. Ол болза айыылдыг дуржулгаларның оруу, экономиктиг дүрүмнерни, социалистиг өске чүрттарның дуржулгазын тоон көрбезиниң оруу-дур деп үүвени бистиң партиявыс көрүп турган. КҮР-га, чижээлээрге, чангыс беш чылдың иштинде кац өзилдирилгезин 5 миллион тоннадан 80—100 миллион тонна чедир улгаттырарының, бүүү үлетпүр бүдүүлгезин 6,5 катап, а көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин 2,5 катап улгаттырарының планы биске чигзиниишкин өскүтпейн барын шыдавас турган. Ол планыг онаалгалар экономика талазы-биле бичии хензиг-даа үндезилеллиг саналгалар-биле быжыглаттынмаан болган. КҮР-нуң удуртукчулары материалдыг сонуургалдыг ленинчи принциптерин базым бурузунге-ле бактап, ажылдааның барымдаалап төлээринин принциптинден ойталап, улусчу коммуналарга деннештирилгелиг хуваалдаже шилчип туруп бээрге, бистер сагыш човавайн барып шыдаваан бис.

Бистиң партиявыс кыдат удуртулганың ол угланыышкынын ажыы-биле шүүмүүлеп үнерин эпчок кылдыр санаан. Оон-биле кады бистер шак ол шынзыттынмаан дуржулгаларны пропагандалап деткип база шыдавас турган бис, үүге дээрге ынчанган болзувусса бистер кыдат коммунистерге багай дуза катканывыс ол, акы-дуңма өске партияларны соора сургазынывыс ол болур ийик. Шак ындыг «чаажыдылгаларга» хамаарыштыр бодувустуң чигзиниишкиннеривисти кыдат удуртукчуларга 1958 чылда-ла ажыы-биле болгаш эш хуузу-биле чугаалаарын бодувустуң хүлээлгевис кылдыр санаан бис. Ол дугайын 1958 чылдың чайынында Н. С. Хрущев Мао Цзэ-дуңнуң бодунга чугаалаан. Ол беседаларга Совет чазактың баштыңының демдеглээни ышкаш, марксизмниң тулган сөзү, коммунизм тургузуушкунун дүргедедириниң методу кылдыр ыдыг эштерниң санап турар үүүдериниң дыка хөйүн революцияның баштайгы чылдарында-ла бистиң улузувус практика кырынга шенеп каапкан болган.

Ылангыя, тараачыннарны бүдүрүлге талазы-биле организастаарының коммунадар дээн ышкаш, ындыг хевири эдээн хөй чылдагааннарның ужурунда бодун шынзыктырбаан деп үүвеге бистер шаанда-ла бүзүрээн болгай бис. Бистиң партиявыс көдээ ажыл-агыйны социалистиг ёзуда чаарты тургузарының сорулгазын ленинчи кооператив планынга үндезилеп шиитпирлээн.

Кыдат удуртукчулар бистиң бодал сүмелеривисти дыннаарын күзевээннер, бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң дуржулгазын херекке ап тоовааннар. Оон туржук, «улуг шураашкын» болгаш улусчу коммуналар чаа ниитилел тургузуушкунунуң бүдүн үе чадазын арта халааш, чангыс карбаш кылынгаш-ла коммунизмче шилчиир арганы КҮР-га бээр деп санааш, Кыдатта бисти «консерваторлар» деп безин адап турар апарган.

Ол бодалдар херек кырында кандыг болганы ам бүгүдеге эки билдингир. Кыдаттың үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агыйы шынгыы сандааашкынга таварышкан, ынчангаш ККП-нин удуртулгазы экономиканы «таарыштырар» дээр үүвезин каш чылдарда кылыр ужурга таварышкан, ол болза «үш кызыл туктарның» угланыышкынынын бүрүн бузурап дүшкенин херек кырынга хүлээп көргенин айтып турар.

Ам Кыдаттың удуртукчулары бодунуң чүртүнүң экономиказында улуг бергедээшкиннерни янзы-бүрү боттуг чылдагааннар-биле тайылбырлаарын орадлажып турарлар. Мооңбиле кады олар Совет Эвилели чогуур дугуржулгаларны үрээн болгаш бодунуң тускай эртемниглерин төрээн чүртүнче келдирти берген ужурунда КҮР-нуң экономиказында бууроашкыннар тыптып келген дээр үүвени медеглевишаан, ол бергелер дээш бурууну Совет Эвилелинче чууй каарын күзеп турарлар. Таарымчалыг ажылдаар арганы чок болдурган болгаш кижиниң төлептиг чоруунга дорамчылалдыг байдалдарга кыдат эрге-чагыргаларның таварыштырганы тускай эртемниглерни Кыдаттан келдирер апарганының чылдагаанарын Совет чазак чангыс эвес удаа тайылбырлап келген. Ынчангаш маңаа бо айтырыгны тодаргай тайылбырлаарын чугула эвес деп санап турар бис. Кыдаттың экономиказының хөгжүлдезинде бергелерни совет тускай эртемниглерни келдиртин келгениниң чылдактары-биле шынзыктырар дээр кыдат удуртукчуларның орадлажышкыннары шуптузу сагыштыы-биле кылган орадлажыышкыннар болур-дур, үүге дээрге, Кыдаттың көдээ ажыл-агыйынга болгаш үлетпүрүнүң өске-даа алырларына чангыс-даа совет тускай эртемниг кижи ажылдавайн турган деп үүве билдингир. Кыдат удуртукчулар кандыг-даа арганы хереглезе Кыдаттың экономиказында аар-берге байдалдыг ёзулуг чылдагааны социалистиг ажыл-агыйны удуртурунуң ленинчи принциптерин ында каржызы-биле үрээнинде, улуг частырыгларны болдурганында деп үүвени миннир ужурга эрте-даа, орай-даа бол олар таваржыр апаар, ол частырыглар дээш ам кыдат улус бергелерге таваржып турар-дыр.

КҮР-нуң удуртукчулары ядролуг чепсекке хамаарыштыр бодунуң туружун үндезилээрин орадлашпышаан, Совет Эвилели чамдык үеден бээр идегелдиг эвес эвилелчи апарган, ам аңаа идеген болбас, ооң ужурунда Кыдат бодунуң ядролуг чепсээн тургузар ужурлуг дээр үүвени чулчуруурунга четкеннер. Оозунуң бүзүредиин көргүзер дээш ону хоозун бодал деп чугаалаар херек, олар Тайваньга хамаарыштыр ССРЭ-ниң бүүү делегейге билдингир туружун хажыдыр, «ийи Кыдаттың» догуннаан турарын хүлээп көөрүнге четкен деп Совет Эвилелин бурууладып турар.

Оозун бүзүредири-биле кандыг «бадыткалдарны» көргүзүп турарыл? Хамыктың мурнунда чанкайшичилер ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээнин америк бижимелинге ат салыпканын айтып турар. Мооң-биле холбаштыр кыдат чазак мынча деп медеглээринге дадажыпкан: америк «далчаалар-биле», француз өкстремистер-биле, барыын-герман өжээнзиректер-биле эвилелдешкен деп бисти бурууладып турардыр силер, а боттарынар керээге ат салгаш, Чан Кай-ши-биле чангыс компанияда болу берген ышкажыдар үүл.

Элдептиг-ле бадыткал-дыр! Чанкайшичилер КҮР-нуң чазааның политикатыг чазыгларын, керээге хамаарыштыр ооң харыысалга чок туружун ажыглаар, ынчангаш КҮР-дан ылгалыштыр олар боттарын делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырар дээш туржун турар янзылыг кылдыр көргүзер төлээде керээге ат салганы кыдат удуртукчуларга анза бир ужур-дуза чок үүве ышкаш болуп турар-дыр. Америк пропаганда ону бодунуң сорулгаларынга кандыгдаа янзы-биле ажыглап турар.

Чанкайшичи шаарланчактар болгаш америк пропаганда ындыг янзылыг чылдакты алганынга Совет Эвилели эвес, а кыдат чазак бурууллуг, бо дээш харыысалганы үүгле ол хүлээр. Империалистер ындыг арга бурузун боттарының сорулгаларынга моон соңгаар-даа ажыглаарын орадлажыр дээрзинге чигзинмейн барып болур. Олардан ооң өске үүнү маңаар боор.

Чанкайшичи бөлүктү бистиң канчаар көрүп турарывыс эки билдингир. Делегейниң чангыс-даа документизинге чанкайшичи төлээлекчиниң ат салырын хүлээвейн келген болгаш хүлээвейн турар бис. Совет чазак керээге ат салырынче чанкайшичини чалаваан болгаш ол дугайында бодунуң чөпшээрелин бербээн. Оон туржук керээни чарар дугайында чугаалажыышкыннар чоруп турда-ла, ССРЭ-ниң чазаа чанкайшичи бөлүктүң төлээлекчизиниң ат салырын хүлээп көрбезин болгаш керээге Кыдаттың дүрүм ёзугаар карачаңгыс ат салыышкыны үүгле Кыдат Улус Республиканың төлээлекчизиниң ат салыышкыны болган туруп болур дээрзин АКШ-тың чазаанга баш удур сагындырган.

Чогум-на харын шенелделерни хоруур дугайында керээге бо ат салыышкынының чок болганынга харадаар апаар-дыр.

КҮР-нуң чазааның медеглелинде оон өске шын эвес бодалдар база бижиттинген, үүл дээрге, Совет Эвилели «ийи Кыдатты» тургузарынче угланган АКШ-тың кара-сагыштыг бодалдары-биле Кыдаттың чөпшээрежирин күзеп турар» дээр чергелиг үүвени ында айыткан. Мооң-биле кады 1959 чылдың октябрьда КҮР-нуң удуртукчулары-биле беседазынга эш Н. С. Хрущевтүң чугаалаан үүүдериниге чылдак хап турарлар. Ол беседаның үезинде Н. С. Хрущевтүң Тайвань айтырынга хамаарыштыр чугаалааны мындыг: ону шиитпирлээрде янзы-бүрү аргалар—үүгле шериг эвес, харын база тайбың аргалар болдунган туруп болур. Ам кыдат удуртукчулар, ол чугааларының утказын хажытпышаан, Тайвань айтырының база тайбың шиитпирлээр арганы чөпшээревишаан, Совет Эвилели ынчангаш «ийи Кыдаттың» туруп турарын хүлээп көрген кылдыр хереги көргүзерин орадлажып турар-дыр.

Ол дээрге мелегей чорук болбайнаан. Кыдаттың өске девискээрибиле Тайваньны тайбың катап каттыштырарының идеязын КҮР-нуң чазаандан өске кым-даа бодунуң үезинде идип үндүрбээн болгаш харын дыннатканы-биле алырга, кыдат чазакта харыысалгалыг албан-дужаалды Чан Кай-шиге тыпсырынга безин белен болуп турган. Ынчангаш кыдат чазак «ийи Кыдаттың» туруп турарын дүрүмчүдерин база күзеп турганы ол бе ынчаш.

Тайвань дугайында айтырыгның талазы-биле КҮР-нуң туружунга ССРЭ-ниң чазаа кеззеде каттыжып база ону деткип келгени бүүү делегейге билдингир. Совет Эвилели Кыдаттан Тайваньны чарарынга кажан-даа чөпшээревейн келген болгаш чөпшээрешпейн турар, «ийи Кыдат» дээр үүвени шиитпирлиг бруу шаап турар. 1959 чылда АКШ-тың президентиан-биле беседалар чоруп турда Тайвань — Кыдаттың чардынмас кезии болгаш кыдат улус Тайваньны хостаарынга бүрүн аргелиг дээрзин Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущев шиитпирлии-биле демдеглээн. АКШ-тың президентизиниң адында ССРЭ-ниң чазааның баштынының 1959 чылдың октябрь 12-де чагаазында мынчаар чугаалаан: «Тайвань айтырыы дээр айтырыг ол дээрге — кыдаттарның кыдаттар-биле харылзааларының айтырыы-дыр, Кыдаттың бодунуң шүүгүмүүлеткен. Партком секретары эш Чакар шүүгүмүүлелди шын деп хүлээп алган. Ындыг болза-даа үүгле хүлээп көрбейн, частырыгны эдер ужурлуг турган. Ол чорук амдыызында кылдынмаан. Улуг-Хемде тараа кезилдези даажок ооңум темпилиг чоруттунуп, ховуларда техника анаа туруп турар. Тараа культураларының ажаап алыышкынын чоокку неделяда доозар дээш дүрген болгаш боттуг хемчег алыр херек.

Чөөн-Хемчик районда (партком секретары эш Оидар, райкүүсконың даргазы эш Дилгижек) күскү ховуу ажылдары Улуг-Хем райондан база дээре эвес чоруп турар. Сентябрь 23-ке чедир ол районда 19 муң гектар тараа культуралары кестинген, а бастырганы оон-даа эвээш. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш Борисов ажылдың чавыс темпилиин агрегаттарының болган чок-ла анаа туруп турар чоруу-биле тайылбырлап турар. Ол дугайында кым бурууллугул? Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде механик, бүдүрүлге эргелелинде эш Бальчир-оол баштаан инженерлер, эргелел-биле кожа «Сельхозтехника» каттыжышкыны бар. Агрегаттарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чурумчудар, комбайннар болгаш трайторлар авария база үрелиишкин чок четче күчүлүг ажылдаарын чедип алыр талазы-биле тускай эртемниглериң ол отрядынга үүү чүве шаптыктап турарыл?

Чамдык районнар тараның кезилдези-биле тавычаларны бастырарының аразынга улуг узамдыгыышкын болдуруп турар. Таңды районда кестинген 10 муң гектар тараа бөлдүрүп бастыртынмаан, Каа-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда тавычаларда чыдар тараа культуралары эвээш эвес. Ам оларның бастырылгазын соңгаарладыр аргажок, чүге дээрге боран хүннер ажаап алыышкынны элээн каш хонук саададып болур.

Ажаап алыышкын ажылы болза ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, тускай эртемниглеринге болгаш республиканың бүүү тараажыларынга шылгалда болур. Ол шылгалда багай туттунуп турарын хову ажылдарының чавыс темпизи херечилеп турар. Ооң-биле кады ажыл-ишчилери улуг күжениишкиниг ажылдап, темпилерин өстүрүп база ажылдың тергиин эки шынары дээш чедиишкиниг демисежип турар колхозтар болгаш совхозтар республикада эвээш эвес.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтары тараа кезилдезин дооскаш, өске ажыл-агыйларның тараажыларынга дуза көргүзери-биле комбайннарының чамдыызын чорудуп турар. Ол совхозтар ховуларда бүүү саваңны октябрь 1-ге чедир бөлүп алырын болгаш ону фермаларже база кыштагларже доп-дораан чедирерин шиитпирлээн. Келир чылдың тарылгазынга четчир черни бүрүнү-биле белеткээр дээш демиселди база чедиишкиниг чорудуп турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхоз (даргазы эш Зайцев, партбюро секретары эш Глазырин) ажаап алыышкынга болгаш ацгыс аңдарыышкынынга чер ажылдакчыларының күш-ажылын тода организастаан. Тараажылар техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Чижээ, комбайнер С. Болтовский 15 ажыл хүнүнде калбарты алыр «ЖВН-10» деп жатка-биле 700 гектар тарааны кестирген. Тавычаларда тараларны бөлдүрүп бастырар ажылда К. Яковлев, В. Борбалдай, Е. Князев хүн бүрүде 30—35 тонна тарааны бастырып турар. Республиканың бүүү тараажылары олардан үлегер ап, оларга деңнежир ужурлуг.

Тыванның чер ажылдакчылары! Тараа кезилдезин дүрген доозар, агрегат бүрүзү нормаларны ажыр күүседир дээш демисежиңер! Октябрь 1-ге чедир тарааны ажаап алыры, чидириглерни болдурбазы тараажыларның чугула сорулгазы болур.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Сентябрьның сөөлгү он хонуу чоруп турар. Шаг-үе эвээжээн болгаш соок доңат дүжүп, хар чаары чоокшулап орар. Ол чорук ажаап алыышкынга болгаш ацгыс аңдарыышкынына бедик темпилерни чер ажылдакчыларындан негеп, оларны далаштырып турар. Ынчангаш тараа кезилдезин оожумнадыр, агрегаттарны анаа тургузар арга чок. Ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары, тускай эртемниглери ону эки билип турар. Ынчалза-даа механизатор бүрүзү Октябрь мурнунуң эзлчээнде турбушаан, онаалданы хүн бүрүде ажыр күүсетсин, ажылга бедик темп болгаш тергиин эки шынар дээш демисешсин дээш дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Ындыг болза-даа чамдык ажылагыйларда болгаш республикада ниитизи-биле тараа кезилдези шыдажыр аргажок оожум чоруп турар дугайын база катап айтыр апаар-дыр. Тараа культураларының үштүү ийизи хирези кестинмээн болгаш кукурузаның кезии амга чедир сүмпа турбушаан. Кукуруза шөлге тургаш-ла бодунуң шыгын чидирипкенде оон кандыг силос болур боор?!

Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар тараа ажаап алыышкынын доозарынга далашпайн, боттарында бар машиналарның кезиин ажыглап, оларның кожаларындан кандыг-бир кижи келгеш, кижи болгаш техникабиле дуза көргүзүптерин манап турары харааданчыг. Улуг-хемчилерни чижекке ап көрээл. Ында эрткен беш хонукта үүгле 4.910 гектар тараа ажаап алдынган, Беш хонук дургузунда немелде өзүлде 4,7 хуу болган. Бир эвес ажаап алган тарааның чартык кезии «УТКА 25 чылы» совхозка онаажып турарын өөреп көөр болза, өске колхозтар болгаш совхозтар кандыг темпилиг ажылдан турары билдингир апаар. Улуг-Хем районнуң удуртукчулары ажылдың куду темпизи дээш эрткен хүн демдеглелдеринге шүүгүмүүлеп турар. Ол чорук ажаап алыышкынга болгаш ацгыс аңдарыышкынына бедик темпилерни чер ажылдакчыларындан негеп, оларны далаштырып турар. Ынчангаш тараа кезилдезин оожумнадыр, агрегаттарны анаа тургузар арга чок. Ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары, тускай эртемниглери ону эки билип турар. Ынчалза-даа механизатор бүрүзү Октябрь мурнунуң эзлчээнде турбушаан, онаалданы хүн бүрүде ажыр күүсетсин, ажылга бедик темп болгаш тергиин эки шынар дээш демисешсин дээш дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Ындыг болза-даа чамдык ажылагыйларда болгаш республикада ниитизи-биле тараа кезилдези шыдажыр аргажок оожум чоруп турар дугайын база катап айтыр апаар-дыр. Тараа культураларының үштүү ийизи хирези кестинмээн болгаш кукурузаның кезии амга чедир сүмпа турбушаан. Кукуруза шөлге тургаш-ла бодунуң шыгын чидирипкенде оон кандыг силос болур боор?!

Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар тараа ажаап алыышкынын доозарынга далашпайн, боттарында бар машиналарның кезиин ажыглап, оларның кожаларындан кандыг-бир кижи келгеш, кижи болгаш техникабиле дуза көргүзүптерин манап турары харааданчыг. Улуг-хемчилерни чижекке ап көрээл. Ында эрткен беш хонукта үүгле 4.910 гектар тараа ажаап алдынган, Беш хонук дургузунда немелде өзүлде 4,7 хуу болган. Бир эвес ажаап алган тарааның чартык кезии «УТКА 25 чылы» совхозка онаажып турарын өөреп көөр болза, өске колхозтар болгаш совхозтар кандыг темпилиг ажылдан турары билдингир апаар. Улуг-Хем районнуң удуртукчулары ажылдың куду темпизи дээш эрткен хүн демдеглелдеринге шүүгүмүүлеткен. Партком секретары эш Чакар шүүгүмүүлелди шын деп хүлээп алган. Ындыг болза-даа үүгле хүлээп көрбейн, частырыгны эдер ужурлуг турган. Ол чорук амдыызында кылдынмаан. Улуг-Хемде тараа кезилдези даажок оожум темпилиг чоруттунуп, ховуларда техника анаа туруп турар. Тараа культураларының ажаап алыышкынын чоокку неделяда доозар дээш дүрген болгаш боттуг хемчег алыр херек.

Чөөн-Хемчик районда (партком секретары эш Оидар, райкүүсконың даргазы эш Дилгижек) күскү ховуу ажылдары Улуг-Хем райондан база дээре эвес чоруп турар. Сентябрь 23-ке чедир ол районда 19 муң гектар тараа культуралары кестинген, а бастырганы оон-даа эвээш. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш Борисов ажылдың чавыс темпилиин агрегаттарының болган чок-ла анаа туруп турар чоруу-биле тайылбырлап турар. Ол дугайында кым бурууллугул? Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде механик, бүдүрүлге эргелелинде эш Бальчир-оол баштаан инженерлер, эргелел-биле кожа «Сельхозтехника» каттыжышкыны бар. Агрегаттарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чурумчудар, комбайннар болгаш трайторлар авария база үрелиишкин чок четче күчүлүг ажылдаарын чедип алыр талазы-биле тускай эртемниглериң ол отрядынга үүү чүве шаптыктап турарыл?

Чамдык районнар тараның кезилдези-биле тавычаларны бастырарының аразынга улуг узамдыгыышкын болдуруп турар. Таңды районда кестинген 10 муң гектар тараа бөлдүрүп бастыртынмаан, Каа-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда тавычаларда чыдар тараа культуралары эвээш эвес. Ам оларның бастырылгазын соңгаарладыр аргажок, чүге дээрге боран хүннер ажаап алыышкынны элээн каш хонук саададып болур.

Ажаап алыышкын ажылы болза ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, тускай эртемниглеринге болгаш республиканың бүүү тараажыларынга шылгалда болур. Ол шылгалда багай туттунуп турарын хову ажылдарының чавыс темпизи херечилеп турар. Ооң-биле кады ажыл-ишчилери улуг күжениишкиниг ажылдап, темпилерин өстүрүп база ажылдың тергиин эки шынары дээш чедиишкиниг демисежип турар колхозтар болгаш совхозтар республикада эвээш эвес.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтары тараа кезилдезин дооскаш, өске ажыл-агыйларның тараажыларынга дуза көргүзери-биле комбайннарының чамдыызын чорудуп турар. Ол совхозтар ховуларда бүүү саваңны октябрь 1-ге чедир бөлүп алырын болгаш ону фермаларже база кыштагларже доп-дораан чедирерин шиитпирлээн. Келир чылдың тарылгазынга четчир черни бүрүнү-биле белеткээр дээш демиселди база чедиишкиниг чорудуп турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхоз (даргазы эш Зайцев, партбюро секретары эш Глазырин) ажаап алыышкынга болгаш ацгыс аңдарыышкынынга чер ажылдакчыларының күш-ажылын тода организастаан. Тараажылар техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Чижээ, комбайнер С. Болтовский 15 ажыл хүнүнде калбарты алыр «ЖВН-10» деп жатка-биле 700 гектар тарааны кестирген. Тавычаларда тараларны бөлдүрүп бастырар ажылда К. Яковлев, В. Борбалдай, Е. Князев хүн бүрүде 30—35 тонна тарааны бастырып турар. Республиканың бүүү тараажылары олардан үлегер ап, оларга деңнежир ужурлуг.

Тыванның чер ажылдакчылары! Тараа кезилдезин дүрген доозар, агрегат бүрүзү нормаларны ажыр күүседир дээш демисежиңер! Октябрь 1-ге чедир тарааны ажаап алыры, чидириглерни болдурбазы тараажыларның чугула сорулгазы болур.

Шеминиң шөлдеринде

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг тарааны белеткээр дээш ажыл-иш республиканың бүүү черлериниде калбарбышаан. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараазы орай быжыг эгелээн болзажок, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааны-биле, колхоз тараа культураларының 45 хуузун азы 1595 гектарның дүжүдүн ажаап алган.

Ховунуң 12 корабльдери үзүктел чок ажылдап турда, агрегаттардан дүжүт хүлээп алырын болгаш белеткел пунктузунче тараа сөөртүүн 8 автомашина эки хандырып турар. Тараа культураларының дүжүдү гектардан 6—7 центнер, бо чылдың байдалынга бодаарга, ол багай эвес көргүзүг-дүр. Чамдык черлериниң ооңдаа бедик. Чижээ, улуг болгаш биче Мешпектерде 280 гектар кызыл-тастың гектарындан-на 9—11 центнер дүжүт ажаатынган.

«Большевиктиң» тараажылары бо чылын күүне шыгжамырынга 15000 центнерни киирерин хүлээнген. Олар бо хүннерде 4150 центнер тарааны саткан. Хову турлаандан белеткел пунктузунче тараа сөөртүүн автомашиналар улажып-ла турар.

Дүжүттү чидириг чокка ажаарын болгаш тараа белеткелин дүргедедири дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган. Социалистиг хүлээлгениң күүселдезин беш хонук бүрүзүнде түүнеп турары чаңчыл болган.

Комбайнерлер аразында шилчиир вымпелди Василий Матвеевич Антонов 3 беш хонукта улаштыр быжыг тутпушаан, ажаалданың хүн нормазын 180 хуу чедир күүседип келген. Ооржак Морзук-оол сезон эгелээнден бээр 170 гектарның дүжүдүн ажааган, чарышка бирги черни ол 2 удаа эзлеп келген. Колхозтуң сураглыг комбайнери Монгуш Дооскара чарыштың ийиги черин 3 беш хонукта улаштыр эзлээн. Ховалыг Күдер-оол болгаш өске-даа мурнакчы механизаторларны хойну айтып болур.

Автомашинаны башкарарынга мергежилдиг, тараа сөөртүлгезинде үлегерлиг ажылдап турар Куулар Багай-оол

Чоннуң чаагай чоруунуң үндезини

Мындыг айтырыгны кижилер бола сала бээр:— Бистиң чуртта чоннуң чаагай чоруу улам-на белин турар деп шын чугаалалынар. Бистиң сорулгавыс болза — кижи бүрүзү шылаар шаа-биле ажылдаар, хереглээн шаа-биле алыр коммунистиг ниитилелди эн-не кыска хуусада тургузары болгай. Улустуң акша-шалынын доп-дораан улгаттырган, калбак хереглел түүлдериниң өртээн чиигедип турган, эчис сорулгавысты дүрген боттандырбас бис бе?

Бо айтырыгны харыылаарын кызык көрээли.

Акша-шалынны улгаттырар, өртектерни чиигелири хереглелдиң барааннарынга улустуң негелдезин улгаттырары билдингир, оларның салып алыр аргазы улгадыр. А ол бараннар дээрден бадып кээп турбас, оларны кижилер бүдүрүп турар-ла болгай. Ынчангаш чоннуң хереглелдиниң хемчээли бүдүрүлгеден хамаарыжыры билдингир-дир. Моон алырга, чоннуң чаагай чоруун улам-на белиндерде бүдүрүлгени калбартыр апаар дээрзи билдингир. «Материалдыг үнелиг түүлдерни тургузуп турар кавы — ниитилел амыдыралының кол чери» — деп, СЭКП-ниң Программазында айыттынган.

Бир эвес бараннарның өртээн чиигеткеш, акша-шалынны улгаттырыптар болза, ниитилелдиң бүдүрүлгезин калбартырынга чүгүла херек түүлдериниң хемчээли кызырлыр ийик. А ол канчап-даа күзенчит эвес. Комсомолдуң XIV съездизинге Н. С. Хрущев мынча деп чугаалаан: «Бир эвес ниитилел хереглеп турарындан хөйну бүдүрүп үндүрүп турар болза, ол ниитилелдиң депшилгеже, сайзыралче орууу ажык. Бир эвес ниитилел бүдүрүп турарындан хөйну сыырын турар болза, ындыг ниитилелдиң өлүрү чайлаш чок, чүге дээрге, бурунгаар шимчээшкин чүгле үргүлүү улам-на улгадып турар хемчээлдерлиг материалдыг болгаш культурлуг кежиктерни тургусканының баазазынга болдунуп болур.

Бир эвес бүдүрүлгенин өзүлдези хереглелдиң өзүлдезинден хожудап каап турар болза, ынчан ниитилел бурунгаар шимчээр аргаларын чидирер дээрзин онзалап демдеглексейдир мен».

Ынчангаш ниитилелдиң бүдүрүп үндүрүп турар национал орулгазы хереглелдиң болгаш чыылданың фондузунуң хамаарылга-деңзигүүрү капитализм үеэнидегизинге бодаарга барык үш катап улуг. Ындыг байдал кызыгаар чок, мангыстаалчак хереглелдиг мөлүүкүү ангыларның ында узуткаттынганы-биле, социалистиг ажыл-агыйның план ёзугаар хөгжүлдези-биле тайылбырлаттынар.

Чыылданың фондузунуң кол көрзин капитал салышкынарга үндүрүп турар. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында капитал салышкыннары соксаал чок өзүлделиг. Чеди чылдың баштайгы 4 чылында күрүнеин капитал салышкыннары 107 миллиард рубль болган, ол үе иштинде 3700 ажыг чаа үлетпүр-бүдүрүлге черлери ажылдап эгелээннер. Амгы үеде улус ажыл-агыйынга үүгле чаңгыс чылдың капитал салышкыннары бирги болгаш ийиги беш чылдарның капитал салышкыннарын катай алырга безин оон 1,5 катап хөй. Совет чоннуң маадырлыг күш-ажылынын, соксаал чок өзүп турар капитал салышкыннарының түүнелинде улус ажыл-агыйы шапкыны-биле хөгжүп турар. Бистиң үлетпүрүвүстүң сөөлгү 10 чылдарда кайгамчыктыг хөгжүлдезин толаратка бо каш чурагайларны дениеп көрүнер.

	1953 ч.	1962 ч.	1963 ч. (бирги чартыы)
Шой — млн. тонна	27,4	55,3	28,7
Кан — млн. тонна	38,1	76,3	39,6
Демир рудазы — млн. тонна	59,6	128	67
Нефть — млн. тонна	52,7	186	99
Электроэнергия млрд. квт-шак	134,3	369	204
Тракторлар (муң-биле)	111,3	287	159
Цемент — млн. тонна	15,9	57,3	30,3

Бо чурагайлар бистиң тиилелгелиг базымнарывысты тода көргүзүп турар. Амгы үеде бистиң чуртуң үлетпүр хөгжүлезинин чаңгыс чылы дайын мурнундагы 13 чылларга деп бооп турар. Көдээ ажыл-агый база сөөлгү чылдарда онза дүрген хөгжээн. Бир эвес 1953 чылда чурт 5 миллиард пуд тараа культураларын ажаап алган болза, 1962 чылда — 9 миллиард пуд тарааны бүдүрген. Ынча хөй тарааны бистиң чуртувус кажан-даа ажаап ап чорбаан!

Социалистиг экономиканың шапкын хөгжүлдези совет кижилериң амыдырал деннелин бедидип турар. Оон тодаргай херечизи национал орулганың соксаал чок өзүлдези боызының чайлаш чок түннели ындыг. Бир эвес 1923 чылда АКШ-тың национал орулгазында ажылчы чоннарның үлүг-хуузу 54 хуу чедип турган болза, амгы үеде ол үүгле 40 хуу кылдыр кудулаан.

Социалистиг ниитилелде национал орулга мөлүүлгеден хосталган ажылчыннарның күш-ажылы-биле тургустунар болгаш оларның эрге-ажыктарынга үүүштүр хуваттынып турар. Ындыг байдал үүгле социализм үеэнде, кажан бүдүрүлге үүүлдериниге ниитилиин өнчүүзү тургустунганда, бүдүрүлге ажылчы чоннуң соксаал чок өзүп турар негелдерини долузуубиле хандырар сорулгага чагыртканы турда, ынчан боттаныр.

Социализм үеэнде национал орулгада чыылданың фондузунуң хамаарылга-деңзигүүрү капитализм үеэнидегизинге бодаарга барык үш катап улуг. Ындыг байдал кызыгаар чок, мангыстаалчак хереглелдиг мөлүүкүү ангыларның ында узуткаттынганы-биле, социалистиг ажыл-агыйның план ёзугаар хөгжүлдези-биле тайылбырлаттынар.

Чыылданың фондузунуң кол көрзин капитал салышкыннарга үндүрүп турар. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында капитал салышкыннары соксаал чок өзүлделиг. Чеди чылдың баштайгы 4 чылында күрүнеин капитал салышкыннары 107 миллиард рубль болган, ол үе иштинде 3700 ажыг чаа үлетпүр-бүдүрүлге черлери ажылдап эгелээннер. Амгы үеде улус ажыл-агыйынга үүгле чаңгыс чылдың капитал салышкыннары бирги болгаш ийиги беш чылдарның капитал салышкыннарын катай алырга безин оон 1,5 катап хөй. Совет чоннуң маадырлыг күш-ажылынын, соксаал чок өзүп турар капитал салышкыннарының түүнелинде улус ажыл-агыйы шапкыны-биле хөгжүп турар. Бистиң үлетпүрүвүстүң сөөлгү 10 чылдарда кайгамчыктыг хөгжүлдезин толаратка бо каш чурагайларны дениеп көрүнер.

Бодунуң аптаразындан дашкаар чылар түүлдерни дужун харап, хамаанчок көөр кижилер ниитилелге улуг когаралды чедирип, чоннуң чаагай чоруунуң өзүлдезинге шаптык кадыр турарлар. Ындыг кижилернин ниитилелдиң өнчүүзүнге хамаарыштыр үүлгедип турар херектери янзы-бүрү. Бо талазы-биле каш чижектерни көрээл.

Бо чылдың май айда партия-күрүне контролюнуң органнарының чоруткан хыналлазы «Тиилелге» совхозта техниканы багай кадагалап болгаш ажыглап турганын илереткен. Тракторларның болгаш комбайннарның хөй кезии түс-түс механизаторларга быжыглаттынмаан, паспорттары чок турган. Ындыг байдал турда чамдык ак-сеткиллиг эвес кижилер машиналарның кезектерин болгаш детальдарын төтчеглеп, оларны ажыглаллан үнеринге чедирип турганнар. Оон түннелинде 1959 чылда үндүрген «СК-3» марканың 12 комбайннары ажыглаллан үнген, күрүнеге 10,8 муң рубль тушкуг когаралды чедирген болган.

«Тыва тудуг» трезинин участок начальниги турган Суровцев хуула байып алыр сорулга-биле кылдынган ажылдарның хемчээлин мегелеп немей улгаттырып, күрүневи эвээш эвес когаралга таварыштырган. Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң дарга-зы турган В. Монгалбин колхозчулардың бүзүрелин болгаш контроль чок чорукту ажыглап, колхозчулардың тыпкаңы киш кештерин болунга шингээдип алган болгаш колхозтуң каш тонна сүүнүн күрүнеге саткан деп меге медээ кылып алгаш, хуузунда самчыгдап каапкан.

Бин-Хем районнуң Хут суурунда мал эмчизи Пономов болгаш оон кадайы — магазин эргелекчизи Нина Дьячук чурттап турарлар. Айыттынган өг-бүленин хуула ажыл-агыйының хемчээл чок калбарганының түннелинде ол ажылдакчыларынга хөй-ниити херектеринге сонуургалы читкен. Эрткен чылдың ноябрь айда олар 4 хаваннарлыг, 3 инектиг, 400 хире тоолайларлыг, чүс шаа дагаалыг болгаш 3 ызырар ыттарлыг турганнар. Пономовтуң болгаш Дьячуктуң бүдүрүлгеге кайы-хире күш болгаш үе үндүрүп турары тайылбыр чокка билдингир-дир.

Кызылда өрт камгалалының салбыр командири А. Андропов Чагытай хөлген чөпшээрел чокка чаңгыс удаа эвес балыктан ап, балыкты улуска улуг өртекке садыглап турган. Чуртуп бойдус-байлаан хорадың самчыгдаарын браконьер Андроповка кымдаа чөпшээревээн. Амыдралга шак мындыг ёражок фактылар турбас болза, бистиң ниитилелливистиң бүрүнгаар сайзыралы улам дүрген болур. Ынчангаш шак ындыг кижилерге удур демиселди калбартыры бүгү-ниитиниң эң чугула сорулгазы болуп турар ужуру-даа ол.

Совет эрге-чагырганын баштайгы хүннериндe-ле Владимир Ильич Ленин чоннуң мынчаар кыйгыган: «Эштер ажылчыннар, солдаттар, тараачыннар болгаш бүгү ажылчы чоннөр! Черни, тарааны, фабрикаларны, бүдүрүлге чепсек-хереклелерин, продуктуларны, транспорту карак огу-биле бир дөмей камнап кадагаланар, — бо бүгү амыы үеден эгелеп шуптузу силерниң, бүгү улустуң кежии болу берген». Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү чадаларында совет кижилерни ол ленинчи кыйгырытның ёзузунга кижизидип келгеннер.

Амгы үеде бистиң партиявыс ниитилелдиң өнчүүзүнүн кижизидип камгалаар болгаш көвүдедир дугайында кижи бүрүзүнүң сагыш салышкынын коммунизм тургузукчузу кижинин мораль талазы-биле дүрүмүнүң принциптериниң бирээзи кылдыр тодараткан. Аажы-чаңынын ол принцивин кижи бүрүзүнге кижизидирибиле партия бүгү хемчеглерни ап турар. «Ниити улустуң өнчүзүн «албан чүвези», «өскенин чүвези» кылдыр көөр шын эвес үзел-бодалды ажыглаттынып болур бүгү-ле күштер-биле — эрге-чагырганын хемчеглери-биле-даа, идей-кижизидилгелиг хемчеглер-биле-даа — медерелдеп арыглап аштаар херек. Ниитинин өнчүзү — ол дээрге өскенин чүвези эвес, а бодунуң байлаа дээрзин совет кижи бүрүзү угаан-бодал-биле болгаш хан-дамыры-биле медереп билген турар ужуруг. **Ниитилелдиң-на оорлап турар болдур, ол совет кижини база оорлап турганы ол болур»** — деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичев чугаалаан.

Д. ТИНМЕЙ,
Педагогика институдунда политэкономия башкызы.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтан дыңнадыглар

Тудугжу бригаданың амыдыралындан

Комплексилиг бригадалар тургузарының дуржулгазын Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозка практикалаарын чеди чылдың бешки чылында боттандырарын планнап көрген.

Бүгү колхозчулар-биле колхоз баштаар черинин, партия организациязының бюро кежигүнериниң сүмележин турган шиитпирлээнин ёзугаар одар-белчиир, суг-суггат, орук-суур талазы-биле эң таарымчалыг Бора-Хөл участогунга бот-орулга-чарылгалыг комплексилиг бригаданың орансавазын—кажаа-хорааны тудуп эгелээн болгаш мурнунмагы шахта хоорайжыгажының чуртталга бажыңнарын колхоз садып апкан.

Бора-Хөл участогунда садып алдынган чуртталга бажыңнары — хөй аал ишти чурттаарынга таарыштыр туттунган барак бажыңнарга үүгле үүрмек септелге херек турган. Ында чунар бажың, кудуктар база бар. Колхозчуларның чурттаар бажыңнарының чаны огород үнүштериниң таарымчалыг ораны. Ынчаарга Бора-Хөлүң делгем хову-шөлүүгө тараа, сиген база эки үнер. Ынчангаш комплексилиг бригадалар турарынга эң-не таарымчалыг чер бооп турар.

Бо бүгүнү өөренип көргеш, колхоз баштаар чери (даргазы эш Дигик) эрткен часкы тарылга сезону доостуру-билек тудугжулар бригадазының элээн каш составтыг звеновун Дөргүн Комбу Кенденович Ондар баштаан тудугжулар звенозу алган хүлээлгени алдарлыы-биле күүседир дээш чайны өттүр, шынаң-ла шудургу ажылдаанар.

Чеди чылдың бешки чылының чеди айының чаазында көжүрүүгеен инек кажаазы чаа улаштыр туттунган коштунчаа-биле база бызаа кажаазы-биле кады ам ажыглалга кереринге четкен. Ол улуг оран-саваның ханалары шевергин кылдынган болгаш серизин салдынган. Бүгү кажааларның серизин тудугжулар шифер-биле шып кирипкеннер.

Мурнунда үүгле чадагай тараа шаны чыткан, эвээ ховуда амыдырал шак мындыг чаартылганы кылып эгелээн. Ниитинин малынга таарымчалыг кажааларны тудуп тургузуп эгелээни-биле, Бора-Хөл ам чурттаксанчыг, келиксенчиг чер кылдыр суурда төп сүт-бараан фермазының узуну 60 метр, дооразы 9 метр дурттуг инек кажаазын Бора-Хөл участогунга көжүрүп чедиргеш, ол кажаага улаштыр узуну 30 метр, дооразы 9 метр кажааны тудуп кылыры-биле чоруткан. Оон-биле кады ук звенонуң кежигүнүнери 144 дөрбелчин метр хемчээлдиг бызаа кажаазын тудуп дериирин болгаш колхозтуң бүгү саанчылар коллективинин чурттаар оран-бажыңнарының үүрмек септелгезин кылырын хүлээнгеннер.

Тыва улустуң «хүлээнгени күштүг, даанганы таптыг» деп бүгүдеде сурагжаан үлегер чугаазы бар. Хоочун тудугжу Комбу Кенденович Ондар баштаан тудугжулар звенозу алган хүлээлгени алдарлыы-биле күүседир дээш чайны өттүр, шынаң-ла шудургу ажылдаанар.

Чеди чылдың бешки чылының чеди айының чаазында көжүрүүгеен инек кажаазы чаа улаштыр туттунган коштунчаа-биле база бызаа кажаазы-биле кады ам ажыглалга кереринге четкен. Ол улуг оран-саваның ханалары шевергин кылдынган болгаш серизин салдынган. Бүгү кажааларның серизин тудугжулар шифер-биле шып кирипкеннер.

Мурнунда үүгле чадагай тараа шаны чыткан, эвээ ховуда амыдырал шак мындыг чаартылганы кылып эгелээн. Ниитинин малынга таарымчалыг кажааларны тудуп тургузуп эгелээни-биле, Бора-Хөл ам чурттаксанчыг, келиксенчиг чер кылдыр чаартынып орарын колхозчулар-даа, эрткен-дүшкен чорумал чон-даа сеткилдиң өөрүшкүзү-биле демдеглеп чугаалажып турар апарганнар.

Хүн бүрүдеги бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле ниити ажыл-үүленин чедишкинниг болурун хандырган эң-не шевер, эң-не күүседикчи тудугжуларның санынга, хамыктың мурнунда хоочун тудугжулар Ховалыг Өнер-ооду, Сат Чудуймаяны баштады колхозчулар Өөржак Доржуну, Монгуш Өчүр-ооду, Сат Тыыкыны адап киирер херек. Үстүнде ады үнген тудугжулар кылза чогуур ажылдың чижек-нормазын хүнүң-не 130—150 хуудан нудулаттайн, ажылга доктарлыг өзөлдөшкынны кылбайн, боттары күзел-соруктуг, хоодары туттунгур ажылдап келгени-биле бүгү тудугжуларның болгаш колхозчу ажыл-ишчилеринин бедик үнелээшкини — оларның чаагай хүндүлелин чаалап алганнар.

Тудугжуларның чамдызы ам Бора-Хөл участогунуң чоогунда Кегээн-Булак деп черниң чиге аксында 360 дөрбелчин метр хемчээлдиг улуг хой кажаазын тудуп турар. Улгаттыр каттыштырган хойжу бригаданың 800 баш төрүүр хойнга таарымчалыг кажааның тудуун Улуг Октябрьниң 46 чыл оюнуң байырлалының бүдүүзүнде бүдүрүп доозар деп күш-ажылчы көдүрүүшкүн-биле тудугжулар ажылдап турар.

Кайызы-даа саанчы

ЧЫЛДЫҢ КҮҮСЕДИР ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛДЫГ

Сат Чылбак төрээн колхозунга ам элээн каш чылдарда үзүктел чок саанчылап келген.

Кылган ажылынга эа-харыысалгалыг бо ажыл-ишчи бодунуң алган хүлээлгезин күүсеттейн барган чылды оон төрээн колхозунга кым-даа көрбээн. «Чылбак үгбай саап турда, аңаа дениежирлер ховар болгай-аан» дижи берген турарын оон ажылдап турары № 3 ферманың саанчылар коллективинге-даа, колхозтуң өскедаа ферма, бригадаларынга ынчангаш харын бо-ла дыыпап болур.

Хоочун саанчы Чылбак күш-ажыл-биле алдаржан чеди чылдың бешки чылының сес айларының түннелинде бир саар инектен-не 1027 литр сүүтү саап ап, алган социалистиг хүлээлгезин күүседир чыгды берген. Хүлээлгезин күүседиринге ам 373 литр сүт четпейн турар. Көдээ ажыл-агый чылының арткан айларында хойнуң мурнунга берген сөзүн ажыл-херек-биле бадыткаар дээш Сат Чылбак бо хүннерде улам-на тудунгур, улам эрес-шудургу ажылдап турар. Хоочун саанчы бодунуң бедик хүлээлгезин күүседиптер дээрзинге кандыг-даа дадагалзал турбас.

* * *

КҮҮСЕДИР ЧЫГААН

Тиилелгелиг чеди чылдың бешки чылында саар инек бүрүзүнден-не 1400 литр сүүтү саап алырын саанчы Алдын-кыс дидими-биле хүлээнген. Ындыг бедик хүлээлгени ап турда, оон ажылдап турары ферманың чамдык кижилери:

— Ажылда улуг дуржулган чок, ам артында аныяк саанчы болгай сен. Хүлээлген бедик-ле-дир. А күүседип шыдаар-ла болдуң бе?—деп, саанчының хүлээлгезинин ажыл-херекке күүсеттинеринге арай бүзүрексевейн, болганчок-ла айтырыын каап турганнар.

Бичиизинден күш-ажылга дыыга берген, ол аныяк саанчы социалистиг хүлээлгени ажыл-херек-биле күүседиптеринге ханызы-биле илеген, тура-соруктуг ажылдап кирипкен.

Оон бээр ам сес айлар эрте берген. Сес айларның түннелин ёзугаар алырга, аныяк патриотчунуң социалистиг хүлээлгези дыка чедишкиннинг күүсеттинин турар. Быжыглаттынган он ийи саар инектің бирээзинден-не Алдын-кыс сес айларның дургузуунда 1116 литр, азы ниитизи-биле алырга 13.995 литр сүүтү саап, бодунуң фермазының иштинге тиилекчи болган.

№ 1 ферманың бүгү саанчыларының тиилекчизи Монгуш Алдын-кыс көдээ ажыл-агый чылының арткан айларында бодунуң социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле ажыр күүседир изиг күзел-биле сорук кирип, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн күш-ажылчы белек-биле демдеглээри-биле шудургу ажылдап турар.

А. БЕГЗИ.
Чөөн-Хемчик район.

Дүрүм ёзугаар чоргаарал

«Элегес» совхозтуң хоочун хойжузу Чооду Чалбааның алдар-сураа бистиң республикада билдингир. Оон ажылының түүнели бо чылын базала эки болган.

— Эрткен кыштың берге болганын билир-ле болгай бис. Ынчалза-даа хойларывысты кызымаккай күш-ажыл-биле хүр чыл ажырып алган бис. Оларның чаш төлү безин мөзүнарлыг болгулаан. 100 хойга онаштыр 105 хураган ажаап алгаш, хой санындан өртүмза-биле 4,8 кг дук кыргып алдывыс. Ынчангаш социалистиг хүлээлгевисти бо чылын ажыр-күүсеткенивис ол—деп, хойжу эш Чалбаа чоргаар чугаалап орар.

Төрээн чуртунуң, Коммунистиг партиязының мурнунга хүлээлге ап, сөзүн бергеш, оны ээлээриндeн артык алдар кайда боор. Социалистиг хүлээлгезиниң чедишкинниг күүселдезинге, чеди чыл планының боттанышкынына боду күш-ажылчы салышкынныг болганына ол дээрге дүрүм ёзугаар чоргаарланышкындыр.

О. ТҮМБАРА.

Бедик көдүрлүүшкүн

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда ажылдап турар В. Вышневскийниң комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүннери тыва даг-дүгүн Төрээн чуртка бо чылын ыяавыла бээр сорулганы күүседирин дүргедедир дээш, фабриканың доозун арыглаар цегинин тудуунда эки ажылдап турарлар. Шалыпчы комсомолчу тудугга бистиң чуртувустуң янзы-бүрү черлериндeн: Ленинградтан, Татарыядан, Сибирьден келген янзы-бүрү национаддарның төлээлекчилери ниити күзел-биле, эп-найыралдыг ажылдап турарлар. Ылангыя Өөржак Тарый-оол, Николай Барахтаев, Гульсина Гибазова, Альфия Галиуллина, Мария Кошкарова болгаш оон-даа өскелерни демдеглээри чугула.

Бригада августуң планын 189,2 хуу күүсеткеш, тудуг эргелелинин шилчиир кызыл тугун база катап чаалап алган.

Комсомолчу-аныяктар Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга турасказаткан күш-ажылчы эзлчегде турупкан, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр деп шиитпирлиг ажылдап турарлар.

АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ ДҮРГЕДЕДИР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында дүжүт ажаап алыышкыны деңнии оожум болгаш организас чок чоруп турар. Шупту 1143 га тараа культураларының үүгле 400 га хирези ажаап алдынган. Оон чылдагаанны чүдел дизе, баштай комбайннарны аңгы-аңгы черлерже быдарадыр чоруткан, оон чедимчелиг эвезин барымдаалаш, оларны чаңгыс шөлге катап бөлер ужурга таварышкан шын эвес эгелээшкин, организас чок чорук ажаап алыышкынны саадаткан.

Септелгени багай чоруткандыгдан 8 комбайннарның хөй кезии үрелиишкиннерге таваржып турган. «С-4» деп бир комбайн ховуда аная-ла барааны көстүп турар. Оод хамык кезектерин өске комбайннарга селиштирер дээш ушта эзрип апаргылаан.

Чамдык дуржулгазы эвээш комбайнерлерниң хүнде ажылдап кылыры чамдыкта мырынай чөгенчиг апаргылаар. Сентябрь 13-те комбайнер М. Дүңдерик «СК-3» комбайн-биле 8 ганы кескен турда, өске 6 комбайнерлер үүгле 5 га черниң тараазын кескен. «СК-3» комбайн-биле М. Дөржу, М. Шангыр-оол олар үүгле 2 ганы кескеннер. Моон ап көөрге, саадаашкынныг чорук үүгле техниканың септелгезинде эвес, а оод башкарылгазында база бар-дыр. Совхоз дуржулгалыг комбайнерлерни бүрүн хаара тутпайн, комбайнга ажылдап көрбээн трактористерни комбайнны үүгле шимчедип билир кижилерни тып ап турарындан техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап шыдавайн турар.

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш мал чемнериниң белеткелиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны чоокта чаа коммунистерниң актив-биле каттышкан хуралынга чугаалашкаш, үстүнде айыткан четпестерни дарый узуткаарының хемчеглерин ап, ажаап алыышкынның темпизин дүргедедир, шынарын бедидер деп шиитпирлээн.

Салбырда сиген белеткелиниң планы үүгле орту эртпир күүсеттинип турар. Кыштагларның белеткели чоруттунмаан. Эрги кажааларының септелгезин доозуп, мыйыстыг бода малга үш чаа кажааны немей тудар, 5 кажаанын септелгезин чорудар, малчыннарның чурттаар оран-бажыңнарын экижидери-биле септелге звенозун тургузуп, 8 бажыңны септээрин, 7 чаа бажыны немей тударын октябрь 1-те чедир доозар деп хуралга шиитпирлээн.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Хүнде ийи чартык ажыг норма

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» көдээ ажыл-агый артелиниң дуржулгалыг комбайнери Г. Кулумаев чеди чылдың бешки чылының дүжүдүн ажаап алырынга мурнакчыларның бирээзи болуп турар. Оон «С-6» комбайны, эртенден кежээге чедир тура дүшпейн, ховуның хоорсарыг тараазын бодунуң хааржаанга савалап келир. Ынчангаш хүнде 10 ганы дорт кезер норманы 27 га чедирип турар. Ол болза ийи чартык норма ажыг.

Бо хүннерге чедир Г. Кулумаевтиң ажааган тараазы 312 га. Ажаап алыышкын сезонунда 600 га черниң тараазын ажаап алыр оон социалистиг хүлээлгезиниң хөй кезии күүсеттине бергени ол-дур.

В. ШОЙЛАА.

Бөлүктүң ажылы

Өвүр районнуң эмнелгезинде хереэженнер бөлүүнүң хуралынга ол бөлүктүң ажылының дугайын чугаалашкан. Боттарының харыысалгалыг ажылынга кызымаккай, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарларны хуралга мактап демдеглээн. Ындыгларга эмчи В. Ерасова, сестра Т. Ак-кыс, санитарка Минчимаа болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар аарыг кижилерге эң-не кичээнгейлиг болгаш, чон өртүзүнга идепкейлиг агитаторлар болуп турарлар.

Эмнелге ажылдакчыларының өөредилгезинге оон эргелекчизи эш Карэ-Сал Допчу таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Оон ачызында эмнелге черинден кежээки школага өөренип турган Куулар Улан-Удэде институтче, Кызыл-Уруг Кызылдың медицина училищезинче өөренип чоруткан. Оон өскелери кежээки школага өөредилгезин үргүлчүлээрлер.

Хереэженнер бөлүүнүң ажылында четпестерни хуралдың киржикчилери демдеглевишаан, бөлүктүң чаа составын база соңгаан.

К. САРЫГ-ООЛ.

Аас-кежиктиг чаш назын

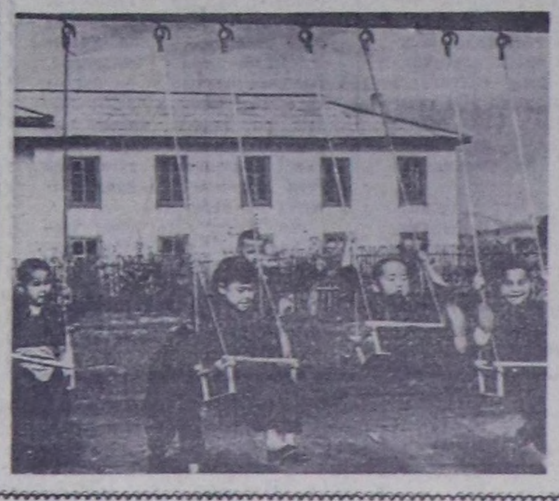

Кызыл хоорайда школа назыны четпээн уругларның уруглар бажыңында бежен кижи бар. Олар күрүнеиң долу хандырылгазында, оларга бүгү-ле чүве таарымчалыг байдалда. Дуржулгалыг кижизидикчилер-биле хандыртынган, амданныг аъш-чем, янзы-бүрү ойнаар чүүлдер эңмежок.

Бо чылын уруглар бажыңы бүрүнү-биле септеп, шалаларын, соңга рамаларын дозулап будаан. Удуур өрээлдериниде аккыр ак чоорганнар-биле чараштыр эдип каан оруннар, ол өрээлдерде хүн чурумун аскылап каан. Ында хүнде кандыг оюннары, чүнү кылырын тодаргай айтып каан. Ойнаар өрээлдери базала аңгы. Херим иштинде эки дериттинген оюн шөлү бар.

Амгы үеде ында 75 кижи чемненир чаа столоваяның тудуу чоруп турар, ол удавас дооступ, ажыглалга кирер. Любовь Романовна Андреева аныяк чаштарны кижизидер ажылга чаарби чыл ажылдап турар, ол—эки ажылдыг кижизидикчилерниң бирээзи. Ол ышкаш, кижизидикчилер Клавдия Биче-оол, коммунист Галина Хунаевна Севекмаа олар уругларны төлептиг аажы-чаңга, культурлуг кижилер кылдыр кижизидип, эки ажылдап турардар.

Уруглар арыг кирип селгүүстеп, ааткыыштарга чайганып, чадаг тергелиг чоруп, автобуска олурупкаш экскурсиялап, музей барып, кинотеатрларга уругларга таарышкан солун киноларны көрүп, чаа ырларны, танцыларны өөренип турарлар. Оларның эразында ам ырлаарынга, танцылаарынга талантылыглар кайы хөй. Чеди харлыг Руслан Сонамның ырлаары дыка солун,

Эң-не бичии уруглар бажыңынга турган уруглар маңаа шилчип кээп, шак маңаа тургаштың чеди хар чедерге-ле ам школа-интернатче чоруп турарлар. Бо чылын оон школа назыны четкен чээрби ийи уругларны Чербиниң школа-интернадынче байырлалдыг ёзу-биле үдеп чоруткан.

Чуруктарда: үстүнде — уруглар эртенги чем үеэнде, ортузунда — чайганып ойнап турары, адаанда — уруглар чурт-шинчилел музейинче экскурсиялаары-биле автобуста олурупкан.

П. ГОЛЬЦОВ.
Фотолары авторнуң.

ДАШТЫКЫДА

Чугаалажыышкыннарның оруу

ТОКИО. (СЭТА). КНО-нун Кол Ассамблеязының сессиязына ССРЭ-нин Даштыкы херектер министри А. А. Громыконун чугаазын Японияга улуг совуургал-биле уткаан. Японияның бүгү солуннары ол чугааның тодаргай дөпчулалын парлап үндүрген.

Бо чугааны тайылбырлавышаан, «Асахи» солуннуң демдеглээни болза, ында кылган саналдар Совет Эвилелинин даштыкы политиктиг угланыышкынының хөгжүлдези болур, ол угланыышкын ядролуг шеңелделерни чамдык-кезиктеп хоруур дугайында керээни чарганында илереттинген. Ол угланыышкынның ужур-утказы болза Барын тала-биле чугаалажыышкыннарның аргазы-биле боттуг ажыктыг түңнелдерни чедип алырында болур дээрзин ол солун демдеглээн.

Үре-түңнелдиг болгаш боттуг чугаа

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нун Кол Ассамблеязының XVIII сессиязына А. А. Громыконуң чугаазын америк хөй-нинги болгаш парлалга калбаа-биле тайылбырлап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазында угаазылалдыг ядролуг политика дээш демиселин национал комитединиң директору Гомер Джектиң медеглээни болза, Кол Ассамблеяның сессиязына даштыкы херектериң совет министриниң чугаазы иледе үре-түңнелдиг болгаш боттуг чугаа болган. 18-тиң Комитединде бактаап турар күрүнелериниң төвүлел хуралын улуртукчу ажылдакчыларының киржилгези-биле эң бедик деңнелге чыылдырар деп Совет чазактың саналының дугайын Джек онза түүлдүгүнүп көрген.

Ядролуг чепсектиң шеңелделерин хоруур дугайында Керээни Москвага чарганы-биле төрүттүнген «Москваның сагыш-бодалы» А. А. Громыконун чугаазында илерээн дээрзин ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Брюс Манн демдеглээн.

Япон ажылчы чоннарның чугула тиилелгези

ПРАГА. (СЭТА). «Мацукава херээниң» талазы-биле буруудаттырганнарны Японияның дээди судунуң агартканы-биле холбаштыр профэвилелдеринин Бүгү-делегей федерациязы япон профэвилел төвүнче телеграмма чорудуп, япон профэвилелдерге, а оларның нуурү-биле Японияның ажылчы ангызынга болгаш улузунга бо тиилелге-биле холбаштыр изиг байыр чедиргеи.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы ол чедишкинни Японияның ажылчы чоннарының болгаш улузунуң докгамал болгаш каттышкан демиселиниң түниели, оларлың демисели-биле делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының түниели кылдыр көрүп турар дээрзин телеграммада чугаалап турар.

Демократия, национал хамаарышпас чорук, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге чаа-чаа чедишкиннерни Японияның ажылчы чоннарынга болгаш улузунга күзээш, профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы бодунуң чугаа чокка деткиш база эп-сеткилин каттыштырын турарын оларга база катап бүзүреткен.

Школаның повары

Монгуш Кертик Торгалыг 11 чыл школазынга поварлап кирге-ле 4 чыл боп турар. Ол ажылдап келген чылдарында күш-ажылга кызымакчай, ак-сеткилдиин көргүзүп турар. Интернатта 90 уругларның чиир чемин амданныг, эки шынарлыг белеткеп, ажылдап турар столоваязын арыг-силиг, бүгү-ле түүлдерни чурум-чыскаалдыг болдуруп, өренникчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Ол ышкаш Кертик өренникчилерни эки чем белеткээринге өредип турганындан өренникчилер повар чокка-ла бүгү-ле чемнерни ижы-бүрү кылдыр кылып билирлер.

Кертик угбайның шак ындыг кызымак күш-ажылын үнелеп көргеш, школаның дирекция чери, профэвилел организациязы каш катап өртектиг түүлдер-биле болгаш мактал бижиктер-биле ону шаннаан.

З. ШАГДЫР.

Өвүр район.

Садыгжының чонга үлегери

Улуг-Хем районунуң «Найырал» совхозунуң Шаңчыда № 3 хову бригадазында рабкооптуң магазини ам ийи чыл ажыг үеде ажылдап келген.

Совхозтуң база бир кол дараалан участогунуң тараажыларын, механизаторларын, а ол ышкаш Шаңчыда малчыннарны аъш-чем болгаш үлетпүр бараннары-биле чылдың кайы-даа үеинде ол магазин үүктел чокка хандырып турар апарган.

Чонга ээлдек садыгжы Лиза Чыскаал-оол магазиннин арыг-шеверин эжиткен, чоннуң хереглээр ижы-бүрү бараннарын аңаа үргүлчү-ле четчелеп ап турар. Ажылынга ынакшылдыг аныяк садыгжы бараан саарылгазының ай, квартал планнарын үргүлчү-ле 120—140 хуу кылдыр күүседип келген.

Ол магазиннин ажылын улам ынай эжидип, ылангыя малчыннарның турлагларынга бараннарны чедирип садыглаар, оларның чагыгларын күүседир талазы-биле бодунуң ажылынга улам-на улуг чедишкиннинг болурун төлептиг садыгжызынга шаңчылар күзеп турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң дүжүттү дүрген ажаап алырынга Кузбасстың хөй-хөй дагжылары дүзалап турар. Ынчалзажок, ол хирезинде-ле шахталардан казып үндүрүп турар хөмүрнүң агыышкыны хензиг-даа эвээжевейн турар. «Бодунуң болгаш ховуда барганнарның нормазын күүседир» деп кыйгырыг-биле шахтёрлар ажылдап турар. «Прокопьевскуголь» трестин «Сонгу Маганак» шахтазының дагжылары шак ынчаар ажылдап турар. Олар эвээш санныг кижилер-биле хүн бүрүде-ле онаалгага немей 200 ажыг тонна хөмүрнү казып үндүрүп турарлар. Тос айларның программазын күүседкениниң дугайын мурнакчы коллектив рапорттаан.

Октябрь мурнунуң чарыжының хүн бүрүү Азербайджанның бүдүрүлгелериниң өөрүшүлүг медээлерни эккеп турар. «Сиазыннефтиниң» өрүмнекчилери «кара алдынны» улуг Кавказ дагларының эдээнде могагшылаг чок дилеп турарлар. Бо чылын олар 21 скважиналарны дерип тургускан, ол скважиналардан он-он мун тонна эки шынарлыг кывар үүлдү алган. Байырлалга алдар кылдыр, өрүмнээшкин мастери Баласа Багировтуң бригадазы онаалдадан артыкка бир скважинаны өрүмнээн, ол скважиналан нефтиниң күүлүг фонтаны аттыга берген.

• • •

Черновицкиниң ук кылыр комбинады бо чылын 19 миллион эжеш узун-кыска уктарны, оон иштинде 100 мун уктарны пландан артыкка хереглекчилерге чорудуп берген. Эрткен чылдың ол үеи-биле деңнээрге ук кылып үндүрери барыкла ийи миллион эжешке көвүдээн.

Октябрь мурнунуң чарыжына киргеш, бүдүрүлгениң коллективи ноябрьның 7-ге чедир 200 мун эжеш уктарны немей бөөр деп шиитпирлээн.

• • •

Котласскиниң целлюлоза-саазын комбинадының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары байырлал мурнунуң шалыпчы эзлчээнче киргеи. Оларның күш-ажылын бедии-биле үнелээнинге — комбинаттың дыка хөй мурнакчыларын орденнер болгаш медальдар-биле шаннаанынга сорук киргеш, Котласскиниң саазынчылары 10 айларның планындан артыкка чартык миллион рубльдин продукциязын бүдүрүп үндүрер деп шиитпирлээн.

Гвинея республиканың найысылалы — Конакри хоорай. Оң талазында—Күрүне Банкызының бажыны.

СЭТА-ның фотохроникалы.

Хакасияның шии театры—Тывага

«Терезаның төрүттүнген хүну»

Бистиң аалчыларывыс—Хакас областың М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрының артистери эрткен неделда Кызыл хоорайның ажылчы чоннарынга беш шиилерни көргүскен: «Отелло», «Херзэженниң хүн демдеглели», «Белугиннинің кадайланыышкыны», «Сылдыстар бисти чырыдып тур» болгаш «Терезаның төрүттүнген хүну». Оларны хөй-хөй ажылчы чоннар улуг сонуургал-биле көргеннер. Кайы-даа шии болганда, республиканың хөгжүм-шии театрының залын көрүкчүлер долдур олуруптар турган. Кожавыс—хакас артистерниң уран чүүлүнге бистиң республикада улуг сонуургалдың херечизи бо-дур.

Олар шии көргүзүлгезинин эң сөөлгү хүнүнде «Терезаның төрүттүнген хүну» деп, үш актылыг маадырлыг драманы ойнап күүсеткеннер. Ук драма революстуг Кубага тураскаатты-нган. Маадырлыг куба улустуң дайзынга улур эрес-дидим демиселин, ол шиитпирлиг үеде улуг, биче кубачыларның төрөөн чурту дээш сагыш-сеткилиниң ханызындан ынаан, куба черни даштыкының империалистеринге садыптарын, оон чедип алган магалыг чедишкиннерин өскениң холунга киперин оралдажып турган өскерликчилерге удур Тереза болгаш оон өнүктериниң көргүш чок удураныышкынын бо шииде тодаргайы-биле көргүзүп турар.

Шиниң кол ролунда — Тереза Фернандес. Ол—үш уругларның иези. Тайбың дээш демиселге Тереза ие, өске бүгү куба иелер ышкаш, бодунуң бүгү-ле салыышкынын киирип турар. Тереза төрүттүнген хүнүн демдеглээр дээш, өнүктерин чыып алгаш, магалыг хөглүг байырлап, сөң-даа белектерни хүлээп ап турар... Үүгле мыя бо кыска көргүзүүдеи безин алгаш көөрге, Тереза чыргалдыг амыдырал-чуртталганың аас-кежиинге изиг чоргаарал, кайгамчык ынаныш-биле хандытып турар дээрзи көрүкчүге эки билдингир. Ынчалзадаа ол найыралдың хөглөөшкинин Кубаже дайзынның чепсектиг халадаашкыны үзүптер. Самолёттар бомбаларын октап, ында-мында боо даажы дизинейнип турар...

Чуртка диргелин келген айыылдың үеинде Тереза бодунуң шыдаар шаа-биле салыыцкынын киирер: төрөөн оолдары болгаш кызын дайзынбиле демиселче удептер. Уруглары Хосе, Виолетта, Антонио олар холунга бооларын туткаш, тараачын-партизан акылары-биле кады дайзын шөлүнче чоруптарлар. Олар дайзынны чылча шавар демиселге маадырлыбиле тулушкаш, эзп чаныр кээрлер. Ынчалзажок улуг өглу Хосе өскерликчилерниң холундан өлүрүп каар. Оглун ынчаар ышкынганы иеге улуг когарал, чеже-даа аар-берге болза, дайзынны көөр хөңү чок Тереза төрөөн чонунуң алыс шынныг демиселинге, дайзынның чайлаш чох чылча шаптырганынга изи-биле бүзүреп, тайбың болгаш аас-кежиктиг чоргааралы-биле хандыгып турар.

Шиниң бир кол кезээнде — Терезаның акызы өскерликчи Апполонио Сельвиро болгаш ону өскерликчи чорукче албадап киирип алган Вентураға удур демиселдиң дугайын көргүзүп турар. Олар маадырлыг куба демиселчилерни чок кылып, боттарының сорулгазын чедип алыр дээш чеже-даа ораладаша, дөмей-ле, быжы дузакка кире бергеннер. Тараачын-партизаннарның соондан, оларның ооргазынче боолап турган Сельвиро биле Вентураның чүү сорулгалыг турганы дораан-на билдине бээр. Адак соонда, Сельвирону тараачын Эдуартениң кызы, Хосеге ынакшып турган Альфа ойтур адып дүжүрүптер.

Бодунуң төрөөн чуртунуң салымчолундан хоорулчак, оларның алыс шынныг демиселинге бүзүрел чок ындыг кижилер Кубага база хөй турганнар. Ындыг өөдөжок, бодунуң думчуун бораалаар кижилерге чоон кадай Эльбира болгаш оон ашаа чоон Карлос хамааржыр. Олар Кубадан дезип, өске черге чуртап чорааш, оон катап-ла Кубага келгеш, кандыгдаа ажыл-херекке киришпейн, хостуг чуртаар булуң дилеп, сагыш амыр, чоргаар сеткилдиг чоруп турганнар. Ындыг чорумалдарның ролюн бо шииде көргүскени черле чедимчелиг болуп турар.

«Терезаның төрүттүнген хүнүн» сценага тургусканы бо шии театрының хакас болгуунуң база бир улуг чедишкини болуур дээрзин демдеглээри черле үзеңчиг. Шиниин болуушкуннарын, хөделишкиннерин, удурланышкак чорукчун чоорту күштелип орарын, оон келзе-келзе, чидиг сегиржип алыышкынга четкенин көрүкчү көргеш, куба улустуң салымчолунга сагыш-сеткилиниң ханызындан каттыжып орар. Ол ындыг болуурдаа ынчаш...

Ылангыя Терезаның (РСФСР-нин аддарлыг артизи К. С. Чаркова), Эдлай Гамильтоннуң (РСФСР-ниң аддарлыг артизи А. А. Шурышев), чоон кадай Эльвираның (РСФСР-нин аддарлыг артизи А. С. Тодикова), танцычы Аманданың (артист Б. Чебодаева), Марсело Альварес (артист Г. Саражаков) болгаш өскелериндаа ойнаанынга көрүкчүлер кончуг-ла таарзынган.

А. НУГУУРАК.

ЧУРУКТА: Тереза Фернандес (К. С. Чаркова) биле Эдуарте Грасио (артист А. Т. Щетинин).

Фото С. Абрамовтуу.

Номчукчулар четпестерни илередип тур

БЕНЗИННИ КАМНААР

«Сукпак» совхозтуң Шоолу бажында хову бригадазында ижы-бүрү автомашиналар ажылдап турар. Комбайннарның бастырган тараалары шанче, а шаңдан Кызылче сөөртүрүнге болгаш кукурузаның ногаан массазын силостаар черже дажыглаарынга хүнүүн-не 22—25 хире машина ажылдап турар.

Олар бригададан бензинни куттуруп ап, аңаа хонуп тургаш, ажылдаар ужурлуглар. Ам херек кырында ындыг эвес. Ажыл шагы кежээ төнерге-ле хамык машиналар Кызылче хап кириптер. Эртен чолаачылар боттарының талонлары-биле Кызылдан бензин куттуруп алгаш чоруп турарлар. Хүнүүн-не Кызылче киреринге, бригадаже баарынга ынча машина чеже бензин артыкка чарыгдап турарын? Ажаап алыышкын доозулгуже чедир мындыг артык чорук кылырынга кайы хире бензин чарыгдаттынарын кым-даа өжаап көрбейн турар.

Моон ужуру чүл? Совхозтуң автомашиналарга бензин күдүп бээр ажылдакчызы Николай Кузенцов деп, чолаачылар үүгле сураан дыннаан. Ону чолаачылар тып чадаан. Сентябрьның бир хүнүнде бензин кадагалаар чернин хериминин хаалгазы шоочалыг турган. Чолаачылар бир манзаны тура тырткаш, херим иштинче чаза базып киргеш, бензинни турааны-биле күдүп ап турдулар. Оон үчүдүн кым-даа кылбаан. Совхозтуң кандыг-бир ажылдакчызы ону ооа хайгаарап безин көрбээн. Адак сөөлүнде совхозтуң № 25—91 машиназы келди. Оон чолаачызы бензинни суг-биле дөмей күдүп турган чолаачыларны көргеш, хейде каттырар болду. Оон ындай автол, солитол деп үстерни кочал туткан кижилер келгеш-ле күдүп ап турду.

Столоваяга келгеш, чолаачы Т. Сүндүпке бо дугайын чугааладым. Ам канчаар, бензин бээр кижи маңаа хонмас, Кызылче чапа бээр болганда, бо ажыл өйүнде машиналар аңаа турар эвес деп кагды. Машиналар аңаа турар эвес дээри-ле шын. Ынчалзадаа бензинни камнаар херек. Бети дээрде маңаа учёт ыяавыла турар ужурлуг.

Совхозтуң удуртукчулары моңу канчаар көрүп турары билдинмес. Бензин дээрге хемден узуп алыр суг эвес болгай. Ол ховар болгаш машина техниканы хөделдирер чүве ол-дур. Ынчангаш, чаңгыс грамм-даа бензин аңаа барбас, чогуур сорулгазынга ажыглаттынган турар ужурлуг.

Н. ЛОПСАН.

Агарлаашкын хожудаан

Улуг-Хем районуң «Улуг-Хая» совхозунуң өске салбырларында хөй агарлаашкыны доостур чедип турда, Хайыракан салбырында бо ажыл чаа эгелээн. Планда көрдүнгеи 5000 хойдан чүгле 800 хире хөй агарлаттынган.

Агарлаашкынны бо хире хожудаткан тургаш-ла, ук ажылды багай организастаан, оон темпизи дыка оожум. Шупту 13 кыргыкчылар ажылдап, оларның 3-жү хол хачыазы-биле кыргып турар. Хол хачызыбиле хүнде бир кыргыкчы 12—13 хойну, электри агрегаттың хачызыбиле 20—24 хойну кыргып турар. Часкы кыргылдага бодаарга, агарлаашкын белен болгай. Бо дээрге өң куду көргүзүү-дүр. Эки ажылдаар болза хүнде моон ийи-үш катап хөй хойну агарлап болур. Чамдык кыргыкчылар хүндүс 11 шак үеинде ажылга үнүп турарындан мындыг эвээш хөй кыргып турар. Бир эвес мындыг эвээш кижилер бо темп-биле ажылдаар болза, арткан хойларны ам-даа тээрби хонук хире хуусаада кыргыыр апаар.

Кыш чоокшулап келгенде агарлаашкынны ынчаар сонгаарладып болбас. Суурда ажылдавайн турар кижилерни агарлаашкынче киирип, ажылдың темпизин дүргедедир болгаш шынарын бедидер болза чогуур.

К. КОМБУ.

„Татрларга“ олурупкаш, делегейни дескиндир

Ганзелкадан кандыг дыңнадыглар бар-дыр? Зикмундудан чүү дыңналы-дыр? Бадыкшылы кандыг ирги? Ам кайда турарлары?

Эрес-дидим чехословак аян-чорукчулар Мирослав Зикмунд биле Иржи Ганзелканың экспедициязының секретариадында телефонга минута санындала мынчаар дыңналып кээр. Экспедицияның дугайын прагачылар, Брнонун, Братиславтың, Готвальдовтун, Чехословакияның өске хоорайларының болгаш суурларының чуруттакчылары айтырып турарлар. Экспедицияның турып турары —Прагада Маяковский кудумчузунда Чехословакияның эртемнер Академиязының бажыңынга кижилер чедип келгеш, аян-чорукчулар дугайын айтырып-ла турарлар.

Телефон дагжаашкыны чүгле Чехословакияның хоорайларындан, суурларындан дыңналып кээп турар эвес, олар ылангыя Москвадан, а ол ышкаш Владивостоктан хөй болур. Сентябрьның ортан үеинде Зикмунд биле Ганзелка Находкага чедип келген болгаш оон Совет Эвилелинге ийи чылдың аян-чоруун кылырын баш бурунгаар көрүп турар.

Ам Зикмунд биле Ганзелканы маадырлыг «чер алышкылар» деп адап турар, олар эмчи (ол кижи экспедицияның повары) Йозеф Коринта болгаш механик Мирослав Дриякбиле «Татр-805»-терге олурупкаш, Азияның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чуруттарының орудтары-биле беш чыл аян-чорук кылып турары бо. 1959 чылдың апрель 22-де олар ыяк белеткелдиң соонда чорупканнар. Бодунуң «Андартынган чартык ай» деп номунга олар ол чижеглээр чүве чок аян-чорукчу белеткелиниң дугайын мынчаар чугаалап турарлар:

«Ол 1953 чылда, чайын чүве. Бескидек аргазындан мөөгү чыганнар саваларын долдуруп алгаш үүнүп келгеннер. Баштай-ла, чаа тараазын ажаап каапкан шөлдеп карацнадып ораган, оон аңдартынган чергe бargaн, оон соонда хемче эштип кире берген машинаны олар көрүп каап, кайгай-ла бергеннер. Үүге ындыгы? «Мында ёзулуг орук бар-да болгай, а олар шөлге-даа, хемге-даа халдыпла турар-дырлар».

Ол болза «Татрның» шылгалдазы, а оон-биле кады аян-чорукчуларның шыдамык байдалының хынаалдазы болган. Ам олар кайызы-даа шылажын эрткен деп чүвени тодаргай чугаалап болур. Оон соонда олар бедик азиат дагларының кырынче үнүп, шалбааларга дүлдүүп, тропиктиг аргаже шүргүп кирип—кандыг черге таваржып көрбээн дээр. А соонда он-он мун километрлерге санаттынар орук арткан.

Аян-чоруктуң маршрудун шыйын демдеглээн карта экспедициялың секретариадында астынган. Ганзелка биле Зигмунд Австрияны, Венгрияны, Югославияны, Болгарияны, Албанияны кончуг дүрген эрткеи. Оон соонда маршруттың кол-кол пунктулары: Турция, Сирия, Ливан, Иордания, Ирак, Пакистан, Индия, Непал, Цейлон, Индонезия, Бирма, Япония.

Экспедицияның сорулгазының дугайын чехословак эртемденнер мынча деп чугаалап турарлар: кажан географтар экспедицияже чорупканда, олар бодунуң тускай мергежилиниң талазы-биле үүлдерни чыып чоруурлар, ботаниктер үүштерни өөренир, орнитологтар — куштарны. Ганзелка биле Зигмунд, өөдүүн кижилерниң амыдыралының этнографтыг болгаш социалдыг талаларынче, оларның культуралынче кол кичээнгейни салбышаан, чуруттарның болгаш улустарының амыдыралында бүгү-ле онза кайгамчыктыг үүлдерни шинчилеп турарлар.

«Аян-чоруктуң» түңнелдериниң дугайында чүүү чугаалап болуруп? Секретариаттың удуртукчузу Олег Панчак—хөйнү чугаалап болур,—деп харыылап турар. Зикмунд биле Ганзелканың Турция болгаш Иран дугайында чугаалап турар «Андартынган чартык ай» деп бирги ному парлаттынып үнген. Өңнүг, кара-ак фотографиялар-лыг «Турция», «Сирия», «Курдистан», «Кашмир» деп аттарлыг альбомнар үнгүлээн. Олар солуннарга болгаш журналларга 100 ажыг репортажтарны, 140 радиорепортажтарны парлаткан, телевидениеге 90 фильмнерни тырттырган.

Бистиң-биле беседа үеинде Олег Панчакче телефоннаан. Суматрадан чаа телевидениелиг фильм келген деп дыңнатты. Оон ынай, Зикмунд биле Ганзелка «Кашмир» деп долу тиражтыг делгем экранныг фильмни, Ливан болгаш Курдистан дугайында аңаа экранга долу тиражтыг өңнүг фильмнерни база тырттырганнар.

Олар боттарын кончуг эки репортёрлар кылдыр көргүскеннер. Олардан 30.000 фотографиялар алдынган, оларны солуннар, журналдар, эртем болгаш педагогиканың ном үндүрер черлери, энциклопедия күзелдин-биле парлап турар.

Совет Эвилелинге боттарының аян-чоруун Ганзелка биле Зигмунд мынчаар тайылбырлап турарлар: «Гитлерлиг Германияга удур кадыг-дошкун чылдарның үеинде чехословак улусту хостап алган Совет Эвилелиниң дугайында хөйну биликсеп турар бис. Бүгү делегейни боттарының кайгамчыктыг маадырлыг чоруктары-биле кайгаткан совет улус-биле чоок өнүктежирин күзеп турар бис».

Совет Эвилелинге аян-чоруктуң маршруду ыяк белеткеттингеи. Мирослав Зикмунд биле Иржи Ганзелканың 30 мундан эвээш эвес километрни эртеря, Приморьеге, Якутияга, Сибирге, Курчер крайынга, Уралга болгаш Эвилелдиң Европа кезээнге баргаш ажылдаарының дугайы билдингир. Оларның планында — солунга болгаш радиога репортажтар, теле болгаш кинофильмнер, фоторепортажтар. Олар Совет Эвилелиниң дугайында бети дээрге-ле ийи номну бижиир деп турарлар.

Чер алышкылар, совет черге силерниң улуг чедишкиннеринерни күзедивис!

И. МАСЛЕННИКОВ.

СЭТА-ның корреспондентизи.

Прага!

ХООРАЙНЫҢ КУБОГУ ДЭЭШ

«Совет Тываның 5 чыл ою» стадионуң шөлүнде бут бөмбүкчүлериниң маргылдаазы мурнуку хевээр төлүктевишаан. «Буревестник» биле тудугжулар командаларының субботада болган ужуражылгазы көрүштүг эрткен.

Тозан минута дургузунда кайы-даа команда сан албаан. Хоорайның кубогун тыпсырын тодаргайлаары-биле ларга 30 минутаны немеп берген.

Баштайгы 15 минута эрткен, а сан 0:0 хевээр. Командалар туруш шөлүн солушкан дораан студентилер командазындан Юрий Панаргин санны ажыткан. Дараазының 7 минута чоокшулап турда, тудугжуларның Герасим Добров санны деңнештирипкен. Демисел чидиг улажын, бөмбүк олбо талаларынче октальып-ла турган...

Оюн доостурунга чедир 5 минута арткан. Тудугжулардан Владимир Тадар-оол бир санны немээн. Туңисли 2:1 санга, тудугжуларның тиилелгези-биле доозулган.

Воскресеньеде болган ужуражылга оон-даа көрүштүг, солун эрткен. Транспорт болгаш «Динамо» командаларының эки ойнаарын көрүкчүлер билир турган.

Оюнуң баштайгы үеинде кайыдаа команданың саны деп турган. Часпарга чедир транспортчуларның саны 2:1 апарган. Олардан Юрий Белостоков, Анатолий Родин болгаш өскелериниң-даа эки ойнааны-биле транспортчулар 4:1 санга тиилээн.

Хоорайның кубогу дээш маргылдаа даарта база уламчылаар.

В. КРАСНИКОВ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттагылап каап турар хүн болур. Чаашкын шоолуг эвес, Кызылга чаашкын чок. Хат кошкактаи өй-тавынга чедир, ижы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температ-туразы: республикага—10—15, а Кызылга—13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ойнап-даа, шынап-даа» 10, 12, 2, 10, «Черле танцылаар мен» 4, 6, 8 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Олар баштайгылары болганнар» 11.15, 1.15, «Үш надар ийи» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Берге аас-кежии» 10.30, 4.30, «Николас Никльбтиң чуртталгазы болгаш ужуралдары» 2.30, 6.30, «Роман биле Франческо» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чазыгга чедир ийи базым» 5.15, 7.15, 9.15, «Шипканың маадырлары» 3.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчуу, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң орааткычларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизинин 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизинин 25—38, 23 — 54, улегпүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизинин 22 — 64, чаган ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21 — 27, иштики информация киллизинин 20—60, бухгалтериянын 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче болгаар.

ТС—00703. Культура министерствозунуң типографиязы